

Turizm Tarihinin Kaynakları-3

Murat HANİLÇE

Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi
Fen Edebiyat Fakültesi

Anatolia'nın bu sayısında arşivler ve seyahatnameler üzerindeki yolculuğumuz sürüyor. Köşemizin üçüncü bölümünde Cumhuriyet Arşivi ve Keşifler çağındaki keşifler ve kâşiflere değineceğiz. Böylece turizm tarihine küçük bir katkı daha sunmayı amaçlıyoruz.

I. KISIM: TURİZM TARİHİ ARAŞTIRMALARI İÇİN ARŞİVLER-3

Turizm ve Turizm Tarihi Araştırmaları İçin Güncel ve Resmî Bir Arşiv: Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi

Devlet Arşivleri Başkanlığı'na bağlı iki ana arşivden birisi İstanbul'da bulunan Osmanlı Arşivi, ikincisi Ankara'da bulunan Cumhuriyet Arşivi'dir. Geçtiğimiz sayıda Arşiv Başkanlığı ve Osmanlı Arşivi hakkında bilgi vermiştik. Bu sayıda Cumhuriyet Arşivi ve arşivde bulunan diğer fonlar üzerinde duracağız. Cumhuriyet Arşivi Daire Başkanlığı, Başbakanlık Müsteşarlığı'nın 12 Ekim 1976 tarihli onayıyla kurulmuştur. Onayda arşivin kuruluş amacı olarak şu bilgiye yer verilmiştir: "Cumhuriyetin ilanından bugüne kadar teşekkül eden, bu devrin bütün tarihini, Türkiye Cumhuriyeti'nin doğuşunu, ilerleyiş yolunda geçirdiği çeşitli safhaları, elde edilen neticeleri gösteren tarihi, idari, siyasi, hukuki, iktisadi, ilmi, biyografik ve çeşitli konulardaki doküman ve belgeleri toplamak, bu dönem arşiv malzemesini modern arşivcilik metot ve tekniklerine

uygun olarak korumak, düzenlemek ve ilmi bir şekilde tasnif edip hizmete sunmak."

Cumhuriyet Arşivi'nin kurulmasından bu yana, Türkiye Cumhuriyeti'ne ait çeşitli resmî kurum ve kuruluşlardaki arşivler düzenli olarak denetlenmekte ve arşiv malzemesi vasfı kazanan belgeler, belirli aralıklarla Cumhuriyet arşivine aktarılmaktadır. İlk olarak Başbakanlık merkez binasında çalışmalarını yürüten Cumhuriyet Arşivi 1988'de Ankara'da Yenimahalle'de inşası tamamlanan Arşiv Sitesi'ne taşınmıştır. Milyonlarca belgeyi bünyesinde barındıran arşivde yer alan 100'ün üzerindeki katalog, araştırmacıların hizmetine açılmıştır. Bu kataloglar ve kataloglardaki belgelerin önemli bir kısmı 2020'deki pandemi koşullarından itibaren uzaktan erişime de açılmıştır. Araştırmacılar arşivdeki belgeleri bilgisayar ve cep telefonlarından rahatlıkla görüntüleyebilmektedir.

Gerek Osmanlı Devleti'nin son dönemlerine ait gerekse mevcut kamu kurumlarından Cumhuriyet Arşivi'ne intikal eden evrak belirli aşamalardan geçirilerek tasnif edilmekte, saklanmakta ve korunmaktadır. Evrakın araştırmacı eline geçene kadarki serüvenin aşamaları şöyledir:

- (1) Fiziki temizliği yapılır.
- (2) Asli düzeni kontrol edilir.
- (3) Kopya nüshaların ve zararlı unsurların ayrımı yapılır.
- (4) Kronolojik düzeni kontrol edilir.
- (5) Dosyalanır ve kutulanır.
- (6) Etiketlenir.
- (7) Damgalanır.
- (8) Özetlenir ve katalog işlemleri gerçekleştirilir.

¹ Bu yazıyı hazırlamamda yardımcı olan eski arşiv uzmanı ve şimdilerde Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsünde danışmanlığında Doktora eğitimini sürdüren öğrencim Ümit Baki Erdem'e teşekkür ederim.

Belgelerin özetlerinin çıkarılması ve kataloglaması işlemine geçilmeden önceki bütün aşamalar aslında özet ve katalog sistemine hazırlık evresidir. Özetleme ve kataloglama işlemleri uzmanlık gerektiren işlemler olup bu usulde evrak; dosya ve analitik tasnif olmak üzere sınıflandırılır. Dosya usulünde dosya ve içerisindeki bilgiler genel bir tanıtımla verilirken analitik tasnifte ise dosya içerisindeki her bir belge tek tek özetlenir.

Cumhuriyet Arşivlerinde Bulunan Belgeler ve Bunların Turizm Tarihi ve Turizme Dair Kullanımı Üzerine Bir Değerlendirme

Cumhuriyet Arşivi'nde araştırmacılar hemen her alanda çok zengin arşiv malzemesi bulabilmektedir. Arşivde sadece Cumhuriyet Dönemi'ne ait evraklar olmayıp Osmanlı Devleti'nin son dönemine ait hatırı sayılır evrak da bulunmaktadır. Türkiye Cumhuriyeti'nin yakın geçmişinde yaşanmış ve bugünün sosyal ve siyasal yapısını şekillendiren inkılaplar, inkılapların halk nezdinde yansımaları, Cumhuriyet Halk Partisi'nin kuruluşu ve 1950 yılına kadarki faaliyetleri, Halk Evleri, Köy Enstitüleri'nin kuruluşu ve faaliyetleri, Hatay'ın anavatana katılması, Yassıda Mahkemesi kayıtları, mahkûm edilen başbakan ve bakanların ailelerine yazdıkları mektuplar gibi belli başlı meselelere ait evrak bu arşivde saklanmaktadır.

Bakanlar Kurulu kararları, müşterek kararnameler, Başbakanlık Özel Kalem Müdürlüğü, Başbakanlık Muamelat Genel Müdürlüğü katalogları arşivin özellikle başbakanlığın yürütmenin başı olduğu döneme ait icraatlarına dair belgeleri içermektedir. Bilhassa Başbakanlık Muamelat Genel Müdürlüğü Kalemî içerisinde yer alan belgelerin bir kısmı turizm tarihinin konularına ait verilere de sahiptir. Yabancıların gelme ve oturma müsadese, hariciye muamelatı, ecnebi sefaret işleri, seyyahlar, misafirler, vapurlar, ticari münasebat ve çeşitli ülkelerle ilgili yazışmalar turizm tarihçilerinin eleğinden geçmeyi beklemektedir.

Cumhuriyet Arşivi'nin en önemli arşiv evrakından bir kısmı da şüphesiz Toprak ve İskân Genel Müdürlüğü'ne ait belgelerdir. 1909-1967 yılları arasındaki tarihi ihtiva eden bu evraklarda Balkanlar'dan, Kafkaslar'dan, İran ve Kırım'dan

Türkiye'ye gelen mübadiller ve muhacirlerin yerleşmelerine ait konular yer almakta; Arap, Rum ve Ermenilerin işe, iskân ve nakilleri ile ilgili bilgiler bulunmaktadır.

Cumhuriyet Arşivi, sadece geçmişi yansıtmakta günümüz bireylerini de ilgilendiren çarpıcı belgeleri bünyesinde barındırmaktadır. Örneğin arşivin Başbakanlık Evrakı içerisinde bulunan Tabiyet Beyannameleri kısmında Türkiye Cumhuriyeti vatandaşları göçmen geçmişleri varsa bu evraklarda gerekli araştırmaları yapabilmek, şayet belgesine ulaşabilirlerse geldikleri ülkeden vatandaşlık talebinde bulunabilmektedirler. Bu fonda yer alan arşiv evrakında ilgili kişilere ait fotoğraflar da bulunmaktadır.

Hariciye Vekaleti Fonu'nda yer alan Mübadele Komisyonu evrakında da günümüz Türkiye'sinde önemli bir nüfusu barındıran Yunanistan ile yapılmış olan Nüfus Mübadelesi'ne ait evraklar yer almaktadır.

Nafia Vekaleti Fonu'nda Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinden itibaren yol yapımı, şehirlerin aydınlatılması için elektrik taşınması işlemleri, bataklıkların kurutulması gibi bayındırlık işlerine ait zengin malzeme bulunmaktadır.

Maarif Vekaleti Fonu'nda 1920-1928 yılları arasında halkın yeni alfabeyi öğrenme çabaları, azınlık okulları, yabancı okullar, spor kulüpleri, ders kitapları gibi muhteiyatı merak uyandıran konular yer almaktadır.

Cumhuriyet Halk Partisi evrakında Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk yıllarına ait önemli evraklarla birlikte 1950 yılına kadarki parti faaliyetlerini içeren önemli bilgiler yer almaktadır.

2018 yılında çıkarılan Cumhurbaşkanlığı kararnamesiyle kamu kurumları, arşivlik malzemelerini Devlet Arşivleri Başkanlığı'na devretmekle mükellef tutulmuşlardır. Kısa adı ATA-SE olan Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt ve Denetleme Başkanlığı Arşivi, Diyanet İşleri Başkanlığı'na ait Meşihat Arşivi, Dışişleri Bakanlığı, Sayıştay, Danıştay ve özelleştirme sonucu kapatılan Sümerbank ve Tekel kurumlarına ait arşivler Cumhuriyet Arşivi'ne devredilmiştir. Bu kurumlar içerisinde devredilen ATASE arşivi evrakı başlı başına bir askerî tarih

Tablo 1. Cumhuriyet Arşivinde Turizme Dair Bazı Belgelerin Tasnifi ve Belge Sayıları

Anahtar Kelime	Cumhuriyet Arşivi	Millî Savunma Bakanlığı Arşivi (ATESE)	Dışişleri Bakanlığı Arşivi	Anahtar Kelime	Cumhuriyet Arşivi	Millî Savunma Bakanlığı Arşivi (ATESE)	Dışişleri Bakanlığı Arşivi
Abant	13	-	-	Otel	201	-	51
Alanya	95	3	-	Otobüs	166	-	68
Bodrum	124	2	11	Otomobil	662	-	452
Datça	35	-	-	Ören yeri	43	-	-
Demiryolu	2512	20	586	Pasaport	844	-	644
Denizyolu	405	11	17	Plaj	15	-	-
Ecnebi	63	4	236	Saray	439	26	42
Eğlence	152	-	2	Seyahat	1905	26	1409
Gazino	20	-	5	Seyyah	6	-	26
Gezi	86	-	18	Side	143	-	-
Gümrük	5227	6	1315	Tatil köyü	10	-	-
Hac	65	-	22	Tren	197	2	72
Havayolu	137	-	14	Tur	235	-	18
Kafîle	6	3	2	Turist	22	-	27
Kahvehane	7	-	-	Turist Rehberi	1	-	-
Karayol(u)	911	1	14	Turizm	1658	-	27
Köşk	74	-	6	Uçak	1024	-	572
Kuşadası	152	-	82	Vize	660	-	1243
Lokanta	14	9	2	Yabancı	5688	17	1915
Marmaris	81	-	37	Yalı	188	2	62
Milli saray	86	-	2	Yemek	55	1	165
Misafirhane	11	-	1	Ziyaret	1552	4	4154
Müze	322	-	33	Toplam	10598	59	2405

hazinesidir. Kırım Harbi'nden başlayarak Yassıada Duruşmaları'na kadar geçen süre içerisindeki başta Kore Savaşı, Kıbrıs Barış Harekâtı, Türk Silahlı Kuvvetlerinin sınır ötesi operasyonları olmak üzere bütün harplere ait evraklar bu arşivde tutulmaktadır. Günümüz sosyal-siyasi ve iktisadi hayatına şekil veren bu savaşlara ait her türlü plana, lojistik destek operasyonlarına, askeri stratejilere ait evrak mülga ATASE Arşivi'nde yani şu anki Başkanlık Cumhuriyet Arşivi'nde dir. Dışişleri Bakanlığı Arşivi'nin de Cumhuriyet Arşivi bünyesine geçmesi araştırmacılar için önemli bir adımdır. Zira bir dönem Prof. Nejat Göyünç, Dışişleri Bakanlığı Arşivi için şöyle demişti: "Dışişleri Bakanlığı Arşivi'ne kim giriyor? Giremediğin arşiv senin değildir?" Bu açıdan Dışişleri Bakanlığı Arşivi'nin Cumhuriyet Arşivi'ne geçmesi, TBMM'nin açılışından bugüne Türk dış politikasına ışık tutacak en zengin belge yığınının yakın gelecekte araştırmacıların kullanımına açılmasına imkân sağlayacaktır. Dışişleri Bakanlığı özellikle turizmi ve turizme dair konuları içeren malzemeler de sunmaya adaydır. 1975-1977 arasındaki tasnif çalışmalarındaki rakamlar arşivin ne denli zengin olduğunu göstermesi bakımından anılmaya değerdir: Belgeler Bölümü'nde 3000 kutu, 46000 klasör, Defterler Bölümü'nde 13000 defter, İkili ve Çok Taraflı antlaşmalar Bölümü'nde 19 çelik dolap içerisinde 2800 ikili, 300 kadar çok taraflı antlaşma, Dökümantasyon bölümünde ise Türkçe ve diğer yabancı dillerde yayımlanmış 4000 civarında süreli yayın ya da kitap mevcuttu.

Cumhuriyet dönemine ait arşiv malzemesini merkezî bir şekilde toplayıp muhafaza etmek, modern teknolojinin imkânlarıyla devletin, ilmin, gerçek ve tüzel kişilerin istifadesine sunmak maksadıyla 1974 yılında inşasına başlanan Devlet Arşiv Sitesi 29 Ekim 1988 tarihinde hizmete girmiştir. Devlet Arşiv Sitesi'nde nükleer sığınak depolar, sığınak depolar ve normal depolar olmak üzere farklı özelliklerde depolar yer almıştır. Tamamı yer altında bulunan nükleer sığınak depoların girişi ayrı olup havalandırma sistemi de müstakildir. Her blokta ikişer kat olarak planlanan havalandırma sistemli sığınak depoların 4/6'sı toprak altındadır ve muhtemel bir yangına sekiz saat dayanacak şekilde projelendirilmiştir.

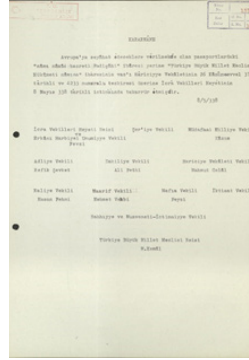
Ayrıca her blokta üçer kat olarak planlanan ve bir yangın tehlikesine iki saat dayanacağı hesap edilen normal depolar bulunmaktadır. Bu depolarda sabit raf sistemi kullanılmış olup toplam raf uzunluğu 125 kilometreyi aşmaktadır. Bütün depolarda gerekli teknik tesisat projelendirilmiştir. Ayrıca bütün depolarda gazlı yangın söndürme tesisatı ve muhtemel bir yangın tehlikesini kontrol altında tutan ve tehlike anında otomatik olarak yangın tesisatını çalıştıran, depo kapılarını kapayarak dışarıdan hava girmesini önleyen bir elektronik kumanda sistemi de vardır. Depolarda yanıcı yapı malzemesi ve aksamı kullanılmamıştır. Devlet Arşiv Sitesi'nde ayrıca her türlü teknik servislere, hizmet ünitelerine, araştırma ve sergi salonuna, 138 kişilik simultane tercüme imkânlı toplantı salonuna, merkezî ısıtma sistemine, jeneratör ve trafo merkezine yer verilmiştir. Site yaklaşık 108.000 m²'lik yapı toplam alanı üzerinde inşa edilmiştir. Devlet Arşiv Sitesi'nde ayrıca bir bilgi işlem merkezi de kurulmuştur.

Bugün Devlet Arşivleri Başkanlığı bünyesinde Ankara Yenimahalle'de hizmet veren Cumhuriyet Arşivi'nde belgelerin dijital kopyalama işlemleri sürmekte, büyük bir kısmı biten dijital kopyalama işlemi sayesinde araştırmacılar belgelere internet erişimi bulunan her yerden rahatlıkla ulaşabilmektedir. Yukarıdaki tabloda Cumhuriyet Arşivinde turizme ve turizm tarihine dair bazı belgelere ulaşabilecek anahtar kelimelerin yanında belge sayıları da gösterilmiştir. Gelecek sayıda ülkemizin güzide ve Osmanlı Devleti'nden günümüze ulaşan en eski arşivlerinden Tapu Kadastro Arşivi'nde dolanacağız ve arşivde turizm tarihçilerinin işine yarar belgeler olup olmadığına değineceğiz.

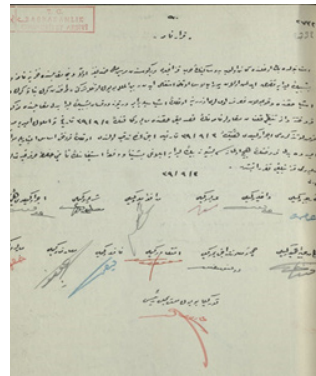
KAYNAKÇA

- Berber, E. (2007). *Türk Dış Politikası Çalışmaları Cumhuriyet Dönemi İçin Bir Rehber*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Binark, İ. (1992). *Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi. TDVİA. Cilt-5 (ss. 120-122)*. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayını.
- Binark, İ. (1994). *Türk Arşivlerinin Kısa Tarihçesi ve Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü'nün Faaliyetleri*. Ankara: Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayını.
- <https://www.devletarsivleri.gov.tr/>, Erişim Tarihi: 28 Mayıs 2022.
- <https://www.youtube.com/watch?v=xrJGrhR6QRE>, Erişim Tarihi: 28 Nisan 2022.

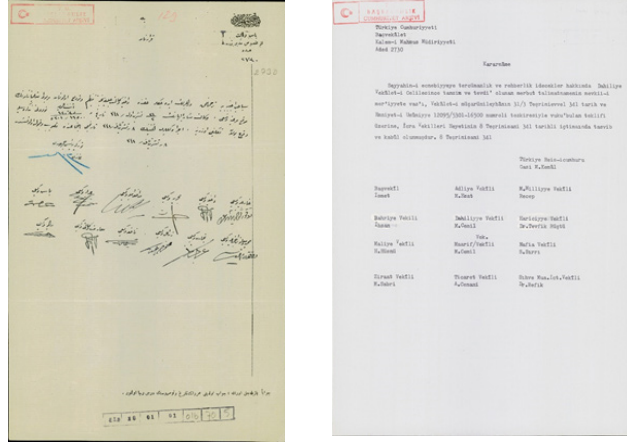
EK-Belgesel - Cumhuriyet Arşivinden Bir Seçki

Belge 1. 30-18-1-1 / Kararlar Daire Başkanlığı (1920-1928), Belge Tarihi: 08.05.1922
Belge Özeti: Avrupa'ya Seyahat Edeceklere Verilmekte Olan Pasaportlara TBMM Hükümeti namına ibaresi konulması. Solda Osmanlıcası bulunan belgenin sağda Latin harfleriyle düzenlenmiş hâli bulunmaktadır. En altta TBMM Reisi M. Kemal imzası vardır.

Belge 2. 30-18-1-1 / Kararlar Daire Başkanlığı (1920-1928), Belge Tarihi: 03.09.1923
Belge Özeti: Pera Palas Oteli'nin Beynelmîl Büyük Oteller Şirketine Satılabileceği (Belge dizgesinde bir sayfası boş olmak üzere iki sayfa daha bulunmaktadır.)

Belge 3. 30-18-1-1 / Kararlar Daire Başkanlığı (1920-1928), Belge Tarihi: 08.11.1925
Belge Özeti: Yabancı turistlere tercümanlık ve rehberlik edeceklere dair yönetmeliğin yürürlüğe konulması. Solda Osmanlıcası bulunan belgenin sağda Latin harfleriyle düzenlenmiş hâli bulunmaktadır.

Belge 4. 90-1-0-0-2034-1-1 /Cumhuriyet Halk Partisi. Türk Arkeoloji Dergisi'nde yayınlanan arkeolojik kazı ve eserlere ait fotoğrafların orijinalleri.

II. KISIM: GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE SEYAHLAR VE SEYATAHANAMELERİN TASNİFİNE DAİR BİR DENEME-3*

Yazı dizimizin bu üçüncü yazısında keşifler çağındaki kâşifleri konu edineceğiz. Keşifler ve kâşiflere geçmeden önce Geç Orta Çağ'da genel olarak Atlantik kıyısında, özelde İber Yarımadası'nda keşifleri hazırlayan bazı hususları aydınlatmaya çalışacağız.

* Bu yazıdaki tablonun kontrol edilip gözden geçirilmesinde, bana yardımcı olan Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü'nden öğrencim Refik Aydemir'e; yazıyı okuyup daha hatasız olması için bana destek veren Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Danışmendiler Çalışmaları Araştırma ve Uygulama Merkezi'nde Araştırma Görevlisi Tuğçe Nur Kesin'e ayrı ayrı teşekkür ederim.

Bir dönem Roma İmparatorluğu'nun iç denizi olan Akdeniz, Orta Çağ'da Hristiyan Avrupa ile Müslümanlar arasında sıkışmıştı. 711 Cadiz (Kadiks) Savaşı'yla İber Yarımadası'nda başlayan Emevilerin ileri harekâtı 732'de Poitiers (Puvaty) Savaşı'na kadar devam etmiş, bu tarihten sonra da İber Yarımadası'nda Müslümanların siyasi varlığı 1492 yılına kadar devam etmiştir. Portekiz ve İspanya, 1400'lere girerken Müslümanlara karşı başlattıkları mücadele sonunda Granada (Gırnata) dışında Müslümanları adım adım İber Yarımadası dışına itmişlerdi. En son Gırnata'daki İslam hakimiyeti de 1492'de ortadan kaldırıldı ve İspanya ve Portekiz'in Hristiyanlar tarafından yeniden fethi (reconquista) gerçekleşti.

Avrupa'yı ve İber Yarımadası'nı 14. yüzyılda sarsan ve aynı zamanda şekillendiren önemli olaylardan birisi de 1348-1349'da Avrupa'ya büyük darbe vuran veba salgınıydı. Asya'dan başlayıp Avrupa'ya yayılan, Avrupalıların "Kara Ölüm" adını verdikleri bu salgın kıtadaki nüfusun neredeyse üçte birini yok ettiği gibi ekonomiye de ciddi zararlar verdi. Kara ölüm sona erdiğinde Avrupa için iki gereksinim doğurdu. Bunlardan birincisi, iş gücü açığıydı; diğeri ise ekonomiyi yeniden güçlendirecek değerli madenlerdi.

14. ve 15. yüzyıllarda meydana gelen anlaşmazlıklar -örneğin Yüzyıl Savaşları- büyük ticaret yollarının yer değiştirmesiyle sonuçlandı. Özellikle, Flandre ile İtalya arasında kalan bir kısım karayolu terk edilerek, Cenova, Barselona, Lizbon, Brugge (Brüj), Anvers, Amsterdam arasındaki denizyolu kullanılmaya başladı. Aynı tarihte Septe (Cebelitarık'taki İspanyol bölgesi) stratejik bir önem kazandı. Bu değişiklik sayesinde, Atlantik kıyısındaki limanlar hatırı sayılır bir biçimde zenginleşti, özellikle de Lizbon. Lizbonlular 14. yüzyıldan itibaren Brüj'e yerleşmeye başladılar. Yine Lizbon'da İtalyan, daha çok da Cenevizli tacirlere rastlanır olmuştur.

İber Yarımadası'nda sermaye bulma olanağı vardı. Kuzeye giden yolun sonunda yalnızca ormanlar dururken, güneyde İslam Dünyası ile olan ilişkiler savaflara rağmen daha hareketliydi, Fas'ın güneyine kadarki denizyolu da rahat bir seyir imkânı veriyordu. Kastilya ve Portekiz güçlenme yolundaki devletlerdi. İberli sadetler (soylu ailelerin, unvanın alt derecesinden yararlandırılırken toprak sahipliğinden yoksun kılınan ikinci, üçüncü erkek evlatları), soylu sınıftan düşmemek üzere, ticaretle zenginleşme girişimlerine ilgi duymaya ve tacirlerle ortaklığa başladılar.

Bu toplumsal olgu Rönesans'la ilişkili somut bilimsel, teknik gelişmeler ve ekonomik ve dinsel verilerle iç içe gerçekleşti. Portekiz, İspanya ve Cenova için denizaşırı kolonileştirme hareketlerinin, Fransa için İtalya savaşlarının, Germenler, Polonyalılar ve Ruslar için kuzeye ve doğuya doğru yayılma hareketlerinin aynı temelden kaynaklanan, geçmiş yüzyıllardaki savaflara bağlı olarak gücünü kaybeden soylu sınıfın kendini

yeniden üretme gereksinimi, birbirine paralel olgular gibi durmaktadır.

Soylu sınıf, tüccar sınıfıyla ortaklıklar kurarak ilk önce Portekiz ve İspanya'da kendi kurallarını yıktı. Daha sonra 17. yüzyılda, Avrupa'nın daha erken gelişmiş ve sağlamlaşma yolunda siyasal araçlara sahip ülkeleri, özellikle Hollanda, ardından İngiltere ve Fransa aynı yönde bayrağı devraldılar. Hollanda, İngiliz, daha zayıf olmakla birlikte, Fransız yayılmacılığında görülen nedenler sistemi, Portekiz ve İspanyol ve doğuda Polonya ve Rus yayılmasını ateşleyen nedenler sisteminden farklı şekilde gelişti.

Nüfus artışı da bu işte rol oynadı. 15. ve 16. yüzyıllarda Kastilya'da, Mazurya (Doğu Prusya) ve Rusya'da olduğu gibi nüfusun artması göç hareketlerine ivme kazandı. Ayrıca, 17. yüzyılda Hollanda'nın Portekiz karşısında kolay bir zafer kazanması, bir bakıma, Hollanda'nın nüfus fazlasına sahip olmasıyla da bağlantılıydı, çünkü yalnızca Hollandalıları değil, bir kısım Almanı da seferber edebiliyorlardı.

KEŞİFLER ÇAĞI VE KAŞIFLER

Portekiz'den Başlayan Bir Süreç: Avrupa'nın güneybatı ucunda bulunan Portekiz, 1253'te kendi topraklarını Müslümanlardan geri alma işini tamamladı; Avrupa'da sınırlarını kararlı hâle getiren ilk Avrupa devleti oldu. Portekizlilerin ve onların ardından İspanyolların İber Yarımadası'ndan Müslümanları çıkarma girişimi bir anlamda Haçlı Ruhü'nün dirilmesi ve Reconquista (karşı fetih) olarak adlandırılmaktaydı. Tam da bu tanıma uygun olarak Cebelitarık Boğazı'nın güneyindeki Septe'nin (Ceuta) 1415'te Portekizliler tarafından Fas'taki Müslüman Merinilerden alınması Haçlıların saldırgan zihniyetinin uyandığının ilk göstergesiydi. Böylece kapı Afrika kıyıları boyunca yapılacak keşif gezilerine ve Portekiz'in tutkulu projelerine açıldı. Öte yandan, Portekiz bu dinsel dürtü yanında bir kahramana da sahipti: Kral I. John'un oğlu olan Denizci Henri (1391-1460), 1413'ten itibaren Portekiz'in en güney ucundaki Saint Vincent burnunun yakınlarındaki Sagres'e yerleşmişti; etrafında bilginler, haritacılar, denizciler olduğu hâlde, bu prens Septe'nin alınmasından hemen

sonra, 1416'da başlayacak olan keşif yolculuklarının tutkulu ilham kaynağı olacaktı.

Avrupa'yı Doğu'yla Temasa Zorlayan Bazı Ticari Ürünler: Avrupa insanı Haçlı Seferleri sonrasında hayatın birçok lüksü için doğuya bağlandı. Orta Çağ'da günümüzden farklı olarak gelişmiş doğu ve geri kalmış Avrupa algısı öne çıkmaktaydı. Bu algı hiç de haksız ve temelsiz değildi. Zira Avrupa'nın dokuma tezgahlarında üretilen hiçbir ürün Çin'in ipeğine, Hindistan'ın patiskasına, Musul'un muslinine eşdeğer değildi. Kralların ve soyluların taçlarını süsleyen zümrüt, topaz, yakut ve elmas gibi pek çok mücevher doğudan, çoğunlukla Hindistan'dan gelmekteydi. Orta Çağ Avrupa tıbbı pek çok ilaç ve hammaddesi konusunda doğuya, bilhassa İslam dünyasına bağımlıydı. Bu bağımlılık dinsel kurumlarda bile kendisini hissettirmekteydi. Roma Katolik sunaklarında yakılan tütsüyü dahi tüccarlar Levant'tan (Doğu Akdeniz) temin etmekteydi. Avrupalı zanaatkarlar en iyi malzemeyi doğu tüccarlarından almak zorundaydı. Vernik için gomalak veya sanatçıların renkleri canlandırmak için kullandığı damla sakızı gibi pek çok sarf malzemesinin anavatanı doğuydu. Orta Çağ'da batının kötü hijyen koşulları nedeniyle ortaya çıkan kötü kokuya karşı koymak için çavşır kullanımına ihtiyaç duyulurdu. Ama her şeyden önce, sağlık için gerekli olan, tuzlu yemekleri terbiye etmek için kullanılan ve kış yemeği olan Lent'in tuzlu balığı için çeşniler çok önemliydi. Bu açıdan Avrupalılar Asya adalarının baharatına mahkumdu. Hakluyt'un "The Principal Navigations, Voyages and Discoveries of the English Nation/ İngiliz Ulusunun Başlıca Seyrüseferleri, Yolculukları ve Keşifleri" adlı önemli eserinin ikinci cildinde Halep'te konsolos ve tüccar olan 1584'te ölen William Barret tarafından tutulan bir liste verilmiştir (Bkz. Tablo 2). Bu listede yer alan ürünler Avrupalıların Doğu'dan ürün talebinin çapını göstermesi bakımından dikkate değer.

Doğu ve Batının Kavşak Noktası Olarak İskenderiye Limanı: Hiç şüphesiz Orta Çağ'da Asya'dan Avrupa'ya Barret'in listesinde verdiği ürünlerden çok fazla çeşitte tüketim maddesi ve ev eşyası gelmekteydi. Araplar bu ticaretin önemli aktörleriydi. İhtiyacından çok hububat yetiştiren

ve verimli şap madenleri işleten Osmanlı Devleti de bu uluslararası ticaretin kilit aktörlerinden bir diğerydi. Avrupalıların doğu ürünlerine karşı altın ve gümüş sikkeleri dışında sunabilecekleri alternatif ürünleri yoktu. Bu bakımdan Batı'dan Doğu'ya sürekli bir değerli maden akışı vardı. İskenderiye limanı Batı-Doğu ticaretinin merkeziydi. Avrupa uluslarının çoğunun bu şehirde temsilcileri vardı. Miladi 12. asırda İslam coğrafyasını dolaşan Yahudi Toledolu Benjamin, İskenderiye'nin ve dolayısıyla Doğu-Batı ticaretinin durumunu şu cümlelerle tasvir etmiştir: "Şehrin ticari potansiyeli oldukça yüksektir. Bütün milletler için mükemmel bir pazardır. Valencia, Sevilla, Toskana, Lombardiya, Puglia, Amalfi, Sicilya, Raguvia, Katalonya, İspanya, Roussillon, Almanya, Saksonya, Danimarka, İngiltere, Flandres, Hainault, Normandiya, Fransa, Poitou, Anjou, Burgundy (Burgonya), Mediana, Provence, Cenova, Pisa, Gascony, Aragon ve Navarre, Endülüs, Algarve, Yunanistan gibi yerlerden gelen Avrupalıların, Türklerin yanı sıra Hindistan, Habeş, Nübye, Yemen, Mezopotamya ve Suriye'ye kadar olan Afrika ve Arabistan'dan gelen Doğulu tüccarların buluşma yeri idi. Her ulusun orada kendi fundukosu (hanı) vardı."

Doğu ve Batı Ticaretinde İtalyanların Avantajları: İtalyanlar İskenderiye'ye en kısa sürede ulaşma imkânına sahip Avrupalı ulustu. Doğu ticareti, büyük bir çoğunlukla, 13. yüzyıl sona ermeden onların eline geçti. İlk başta Amalfi ve Pisa limanları ön plandaydı. Avrupa'da denizci pusulasının mükemmelleştiği yer Amalfi'ydi. Kısa süre içerisinde İtalya'yı çevreleyen Tiren ve Adriyatik denizlerinin başındaki iki deniz kenti, doğal konumlarının avantajlarıyla yükselişe geçti. Ceneviz ve Venedik uzun bir süre Doğu-Batı ticaretinin tekeli için kıyasıya rekabet ettiler. Venedik'ten doğuya yapılan yolculuk daha doğrudandı ve bir süre sonra Ceneviz, İstanbul ile ticaret ve Çin'den gelen kuzey kara yolu ile yetinmek zorunda kaldı. Doğu'nun baharatları, mücevherleri, parfümleri ve diğer ürünleri en çok Venedik üzerinden Avrupa ülkelerine aktarıldı. Doğu ürünleri kuzeyde Augsburg ve Nürnberg üzerinden Anvers, Brülj ve Hansa şehirlerine gitti. Bu şehirler doğu ürünlerine karşılık balıkçılık ve tekstil ürünleri ile kazandıkları altınları verdi.

Tablo 2. William Barret'in Listesinde Yer Alan Bazı Doğu Ürünleri (16. Yüzyıl)

Ürün	Menşe	Ürün	Menşe
Afyon	Pegu ve Kambay	Kargabüken ağacı	Malabar
Aloe bitkisi	Koçin, Çin, Malaka	Kaya şap	İstanbul ve Çin
Amonyak tuzu	Zindi ve Kambay	Kök boyası	Klang
Arap zamkı (akasya sakızı)	Yafa	Lacivert (Lapis) taşı	İran
Biber	Malabar	Ladanum (afyon tentürü)	Kıbrıs ve Kandiye
Boraks (sodyum tuzu)	Kambay ve Lahor	Lakka (reçine)	Pegu ve Balaghat
Çavşır (kokulu reçine)	İran	Mastika (damla sakızı reçinesi)	Sio
Demirhindi bitkisi	Basra	Mür ağacı	Yemen
Ejderha kanı ağacı	Sokotra	Ravent (kuzukulağı)	İran ve Çin
Gürzler	Banda, Cava ve Malaka	Safran	Basra ve İran
Hindistan cevizi	Banda	Sinameki	Mekke
Hint sümbülü	Zindi (Scinde) ve Lahor'dan	Tarçın	Seylan (Ceylon)
Hurma	Arabistan ve İskenderiye	Tatar miski	Çin üzerinden
İnce ipek	Çin	Terebentin (Sakız ağacı reçinesi)	Yemen ve Sokotra
İndigo (çivit boyası)	Zindi ve Kambay	Zencefil	Bengal Körfezindeki Surat'tan
Kafur (ağaç)	Brunei	Zırnık	Türkiye
Karanfiller	Java (Cava) yoluyla Tarenate, Amboyna, Maluka'dan		

İngiltere, damaklarını ve burnunu Doğu'nun baharatlarıyla tatlandırmak ve kokularıyla gıdıkla-
mak için yününden sağladığı hatırı sayılır bir ka-
zancı İtalya'ya gönderdi.

Venedik'in zenginliği ve gücü, tamamıyla Do-
ğu ticaretinin tekeline sahip olmasına dayalıydı.
15. yüzyıla gelindiğinde, egemenliğini Po'nun
aşağı vadisi boyunca, Dalmaçya'ya, Mora'nın
bazı bölgelerine ve Girit'e kadar genişletmiş-
ti. Nihayet 1489'da Kıbrıs'ı ele geçirdi. Akdeniz,
Ege ve Adriyatik'teki mülkleriyle Halep veya
İskenderiye'den Adriyatik'in kuzeyine tüm yol

boyunca Venedik'in her yerde istasyonu vardı.
Ama tam da refahının zirvesine ulaşmış gibi gö-
ründüğü bir sırada yavaş yavaş ve sessizce ilerle-
yen zorlu bir rakip karşısına çıktı. Bu rakibin attı-
ğı her küçük adım keşifler çağının basamaklarını
döşüyordu.

Peki İtalyanlar, bunca senelik denizcilik birikim-
lerini keşifler çağında heba mı etmişti? Keşifler
çağında tamamıyla sessizliğe mi gömülmüştü?
Bu soruya hem hayır hem evet demek zorunda-
yız. Çünkü 1870'lere kadar birlikten uzak ve şe-
hir devletleri şeklinde örgütlenen, zaman zaman

Papalık, İspanya, Fransa ve Avusturya gibi devletlerin tazyikinde kalan İtalyanların bu yapısıyla büyük keşifleri organize edecek imkânı yoktu. Çünkü kâşifler büyük gemileri donatacak finansmana, bu gemileri kaldıracak güvenli limanlara, keşfedilen yerlerde kolonizasyonu sağlamak için insan potansiyeline gereksinim duyuyordu. İtalya'daki devletlerin bunu gerçekleştirebilecek potansiyeli yoktu. Ayrıca burada keşifler çağında İtalya'nın iki büyük gücü olan Venedik ve Ceneviz'in durumunu ayrı ayrı ele almakta yarar vardır. Aslında bu ikisinin durumunu keşifler çağı başlarken Osmanlı Devleti ile ilişkileri belirledi. Fatih Sultan Mehmed'in Karadeniz'i bir Osmanlı denizine dönüştüren politikaları Ceneviz'in bu deniz üzerinden sürdürdüğü ticareti büyük ölçüde engelledi. Bu bakımdan Tiren Denizi'ne kıyı Ceneviz, ekonomisini bundan böyle Batı Avrupa'ya dönerek sürdürmek durumunda kaldı. Zaman zaman bağlı olduğu İspanya tahtı aracılığıyla da keşiflere dolaylı yünden destekler verdi. Özellikle Portekizliler keşifler çağında şeker üretimine ağırlık verince bu şekerin dağıtımını Cenevizli tüccarlar üstlendi. İspanyol kâşifler arasında çok sayıda Cenevizli kaptan ve personel görev aldı. Bu bakımdan Cenevizlilerin keşiflerin dolaylı destekçileri olduğunu belirtmekte fayda vardır. Venedik'e gelince, Adriyatik'e kıyı lagününde denizle evli Venedik kâh savaşır kâh barışarak Doğu'yla bağını yitirmedi. Bir müddet daha Akdeniz ve Ege'deki mülkleri yardımıyla İskenderiye'den mal çekmeye devam etti. Daha kısa sürede daha kısa yoldan getirdiği baharat Avrupa'da bir müddet daha tercih edildi. Ne var ki genel olarak İtalyanlar Orta Çağ'da kazandıkları paraların büyük bir çoğunluğunu 13. yüzyıldan itibaren, başta Floransa olmak üzere, Rönesans döneminde gösterişli yapılarla ve sanat eserlerine harcadı. İtalya sanat ve estetikte ilerlerken dünya ticaretinde gerilemeye yüz tuttu. Bu açıdan İtalyanlar devletler düzeyinde keşiflerin içerisinde yer alamadı. Ama bir şekilde tüccarlar, sermayedarlar, kaptanlar olarak İtalyanlar keşifler çağının kahramanları arasındaki yerlerini aldılar.

Afrika, Asya ve Amerika'da sömürgeler kurulmasına yönelik keşifler, 15. ve 16. yüzyıllarda İber Yarımadası'nda doğdu. İberlileri keşiflere yönel-

ten iki faktör, din ve zenginlik hırsıydı. Portekiz ve İspanya'nın keşifleri bir yandan İslamiyet'e ve dinsiz yerlilere karşı açılmış bir Haçlı Seferi niteliği taşıırken, bir taraftan da modern bir rol üstlenerek ulaştıkları deniz aşırı toprakların zenginliklerinin zor kullanılarak Avrupa'ya aktarılması sürecini başlattı. İberli bu iki ülke, üç okyanusa yayılan sınırlardaki toprakları kendi yönetimlerine bağlamışlardı. Portekiz'in etki alanı Cape Verde (Yeşil Burun)'nin Atlantik adaları, Mader ve Azor takımadaları, Brezilya kıyıları, Doğu Afrika'daki yerleşme merkezleri (Mombassa gibi) ve Batı Afrika'daki bazı merkezler (Sao Jorge gibi), Afrika kıyı şeridindeki Angola ve Mozambik gibi bölgeler, Hint Okyanusu'ndaki Hürmüz, Goa, Kalikut ve Kolombo gibi yerler ve Uzakdoğu'da Makao, Malaka, Java gibi merkezler ile Selebler ve Malukular'dan oluşuyordu. İspanya'nın etkinlik alanı ise belli yerlerde yoğunlaşmıştı: Kanarya Adaları dâhil olmak üzere Batı Hint Adaları'nın çoğu, Orta Amerika'nın tamamı ve Güney Amerika'nın önemli bir bölümü ve son olarak Filipinler.

I. DENİZDEN DOĞAN İMPARATORLUK PORTEKİZ-PORTEKİZ KEŞİFLERİ

Doğu'ya Hindistan'a Dönük Keşifler, Prens Gemici Henry'den Vasco da Gama'ya: İber Yarımadası 711'de Tarık bin Ziyad komutasındaki Emevi ordusunun Cadiz Savaşı'nı kazanması, İspanya ve Portekiz topraklarında İslam varlığının başlamasına şahitlik etti. İberliler bu tarihten itibaren 15. yüzyıla kadar yarımadalarına yayılmış olan İslam fetih dalgasını yavaş yavaş geri püskürtmekle meşgul oldular. Yarımadanın batı yakası olan Portekiz, komşu Kastilya krallığından bağımsızlığını korumakta zorlansa da İspanyollara nazaran Mağribiler'den 200 yıl kadar önce kurtulmuştu. Portekiz, 1253'te kendi topraklarını Müslümanlardan geri alma işini tamamlamıştı. Portekiz gemileri IV. Alphonsus (1291-1357) döneminden itibaren Kanarya Adalarına ulaşmış ve 14. yüzyılın ikinci yarısına ait deniz rehberlerinde Madeira ile Azor adalarının yerini belirtmişlerdi.

Portekiz kralı John'un üçüncü oğlu Henry (1391-1460), insanların dünya hakkındaki görüşlerinde devrim yaratmakta kararlıydı. Kardeşleriyle bir-

likte, Cebelitarık'ın karşısında Septe'yi 1415'te Müslümanlardan alma cesaretini gösterdi. Bu, Portekizlilerin Afrika'ya ilk adım atışıydı ve keşifler çağıının başladığının habercisiydi. Septe'nin alınması Haçlı zihniyetinin bir yansıması olduğu kadar Portekiz'in genç monarşisine yakın olan tüccar gruplarının çıkarlarının da bir eseri idi. Henry, 1418 yılından itibaren, tüm dikkatini Hindistan'a, bilinen yollardan başka bir yoldan, ulaşma olasılığına vermeye başladı ve bu amaçla Avrupa kıtasının en batı noktası Sagres'in kayalık burnuna yerleşti.

Gemici Henri hayatı boyunca bir keşiş gibi yaşadı. Evlenmedi. Bir kral da olmadı. Ölene kadar Portekiz Prensi unvanını korudu. Bütün hayatını denizlere adadı. Sagres'te denizcilerin eğitimi için bir gözlemevi ve bir okul kurdu. Buraya Avrupa'nın her yerinden gökbilimcileri, haritacıları ve yetenekli denizcileri davet etti. Keşif amacıyla daha dayanıklı ve daha büyük gemilerin inşa edilmesini sağladı. Enlemin belirli bir doğrulukla belirlenebileceği usturlabı mükemmelleştirdi; tüm gemilerini pusula ile donattı.

Prens Henry'nin Sagres'te denizcilik konusunda ilk girişimlerini başlattığı tarihlerde Avrupalı denizciler Afrika'nın kuzeybatı kıyısını Bojador Burnu'na kadar biliyordu. Bu bakımdan keşifler çağıının ilk günlerinde Prens Henry'nin çözmesi gereken başlıca sorun Afrika kıyılarının Bojador Burnu'ndan sonra keskin bir şekilde doğuya doğru eğilim gösterip göstermediğinin tespit edilmesiydi. Bunun için her yıl Afrika'nın kuzeybatı kıyılarına seferler düzenleyerek bu sorunun çözümü için gayret etti. Henry için çalışan John Gonsalvez Zarco 1420'de Madeira'yı keşfetti. Henry'nin kaptanlarından Gil Eannes 1433-1435'te Bojador Burnu'nu geçti. Bojador'un geçilmesi keşifler çağında denizciler açısından psikolojik bir engelin de aşılması demektir. Bojador'u 1441'de Cape Branco'nun keşfi izledi. İki yıl sonra Cape Verde'ye ulaşıldı.

Prens Henry'nin Afrika kıyılarındaki yavaş ve sabırlı araştırmasının sağladığı motivasyon, ölümden çok sonra da devam etti. 1471'de Fernando de Poo, daha sonra kendi adının verildiği adayı keşfetti. Aynı yıl Pedro Escobar Ekvator'u geçti. Portekizli kâşifler ulaştıkları yerlere önce

haçlar diktiler, sonra Prens Henry'nin "Talent de bien faire! (Her ne yapıyorsan en iyisini yapmaya çalış!)” sloganını ağaçlara kazıdılar. Nihayet, üzerinde bir haç bulunan taş sütunlar dikme yöntemini benimsediler. Bu sütunların üzerine kralın armalarını çizdiler ve adını yazdılar. Bu sütunlara *padraos* dediler. 1484'te, kralın maiyetindeki bir şövalye olan Diego Cam, bu sütunlardan birini büyük bir nehrin ağzına kurdu ve sütuna *Rio do Padrao* adını verdi; burası yerliler tarafından Zaire olarak adlandırıldı ve şimdi Kong Nehri olarak bilinmektedir.

Karadan ve Denizden Habeşistan'da Aziz John'u Arama Girişimi ve Ümit Burnu'na Ulaşım: Keşifler Çağı'nda Portekiz Sarayı'na pek çok yerden haber ve bilgi akışı gerçekleşmekteydi. Bu haberlerden birisi de Afrika'daki ülkelerin en doğusunda büyük bir Hristiyan kralın bulunduğu dairdi. Bu, Aziz (Prester) John'la ilgili Orta Çağ efsanesini yeniden akla getirdi. Mısır'ın güneyindeki Hristiyan-Kipti geleneğinin vârisi olan efsanevi John'un krallığına ulaşmak Müslümanları arkadan kuşatmak ve Müslümanlara karşı doğudan bir müttefik bulmak bakımından oldukça önemliydi.

Buna bağlı olarak Portekizliler, hem deniz hem de kara yoluyla bu krala ulaşmak için iki girişimde bulunmaya karar verdiler. Haberin geldiği sene kral, bu krallığı bulması için deniz yoluyla Bartholomew Diaz komutasındaki iki gemiyi gönderdi. Ertesi yıl kara yoluyla, Arapça bilen iki adamı, Pedro di Covilham ve Affonso de Payba'yı gönderdi. Covilham, Aden'e ulaştı ve Hint Okyanusu'na yelken açan ilk Portekizli olarak Kalikut'a giden bir gemiye bindi. Daha sonra Sofala'ya döndü ve şimdi Madagaskar olarak bilinen Ay Adası'nın varlığını öğrendi. Bu bilgilerle Kahire'ye döndü ve burada Kral John'dan gelen Yahudi Bejalı Abraham ve Lamejolu Joseph adındaki iki elçiyle görüştü. Elçileri, Gine kıyılarında seyreden gemilerin önünde sonunda Afrika'nın sonuna ulaşacağı ve bu gemiler Doğu Okyanusu'na vardıklarında Sofala'yı ve Ay Adası'nı sormaları gerektiği bilgisiyle geri gönderdi. Bu arada Covilham Kızıldeniz'e döndü. Habeşistan'da evlendi ve oraya yerleşti. Zaman zaman Portekiz'e haber aktarmaya devam etti.

Aslına bakılırsa Aziz John'u aramak üzere karadan gerçekleştirilen yolculuk başarılı olmuş, aynı zamanda deniz yolculuğuna dair umut veren bilgiler elde edilmişti. Belki de Diaz, Afrika kıtasının en güney ucundaki *Cabo Tormentosol/Fırtınalar Burnu* unvanını vermeyi düşündüğü burnu bu bilgiler yardımıyla dönebildi ve keşifler yolunda bir başka psikolojik engel de böylece aşılmış oldu. Diaz'ın yolculuğu, 70 yıl önce Prens Henry'nin keşifler için ortaya koyduğu beklentilere damgasını vurmuş ve Portekiz Kralı bu keşfedilen yeni buruna kendince daha masum bir isim olarak gördüğü Ümit Burnu adını vermişti.

Vasco De Gama ve Hindistan'a Varış ve Dönüş: Ümit Burnu'nun keşfinden sonraki on yıl boyunca, Portekizliler Prens Henry'nin başlangıçtaki amacının tamamlanması için başka bir keşif girişiminde bulunmadılar. Bu arada, Prens Henry'nin düşündüğünden daha uzun bir süreç olduğu ortaya çıkan Afrika boyunca daha hantal bir sahil yolu ile Hindistan'a ulaşma girişimine karşı Kolomb, 1492'de İspanya'nın Katolik hükümdarlarının hizmetinde sürekli batı istikametinde ilerleyerek Hindistan'a varma girişiminde Amerika'ya ulaşmıştı. Kolomb'un keşfinden üç yıl sonra Portekiz kralı John öldü.

Kolomb'un 1496'da ikinci yolculuğundan dönüşünden bir yıl sonra, Kral Emmanuel, Vasco da Gama'yı Afrika'nın güneyinden Hindistan'a giden yolu bir kez daha denemesi için 60 adamı taşıyan üç gemiyle görevlendirdi. Bu zamana kadar Kolomb'un bilinmeyen denizlere yaptığı cesur macera, kısa bir duraksama yaşayan Portekizlileri bir kez daha harekete geçirmişti. Bu defa, Da Gama, Afrika'nın batı kıyıları boyunca aşağı inmek yerine, doğrudan Cape Verde Adaları'na ve oradan okyanusa doğru açıldı. Ümit Burnu'nun biraz kuzeyindeki Saint Helena Körfezi'ne ulaştı. Portekizlilerin okyanustaki bu hareketi *volta* ya da *ilmek* olarak adlandırıldı. Böylece Portekizliler rüzgâr ve akıntıları dikkate alarak okyanusta bir volta çizmek suretiyle Afrika'nın güney ucuna ulaşmış oldu.

Gama, yaz mevsimi boyunca sürekli güneydoğudan esen kuvvetli rüzgarlar yüzünden burnu dönme girişiminde başlangıçta bocaladı ama çeşitli girişimler sonunda Afrika'nın kıyısı boyunca

doğuya doğru ilerlemeye başladı. Uygun olan her noktada denizcilerinden bazılarını Covilham ve Aziz John'un ülkesi hakkında araştırma yapmak üzere karaya çıkardı. Ancak her karaya çıkma girişiminde, ziyaretçilerinin Hristiyan olduklarını keşfeder keşfetmez Afrikalılar onları yok etmeye çalıştı. Hindistan'a daha güvenli yolculuk için kılavuz tedarik etme çabaları da Mozambik, Kilwa ve Mombassa gibi Müslümanların yaşadığı limanlarda reddedildi. Bu durum Malindi'ye varana kadar sürdü. Kalikut yolculuğuna oldukça aşina olan Ummanlı bir denizci olan Ahmed bin Macid'le anlaşılınca bu olumsuz durum çözüldü. Ahmed bin Macid Müslümanların keşifler çağına dolaylı bir katkısıdır. Zira Kızıldeniz'i, Hint sularını ve Muson rüzgârlarını iyi bilen ve âdeta bu sulara ilerleyen denizciler için bir rehber kitap niteliğinde *Kitabü'l-Fevaid*'in yazarı olan Ahmed, Portekizlilerin Doğu Afrika'dan Hindistan'a geçişini hızlandıran kişi oldu. Onun rehberliğinde Gama'nın filosu, yirmi üç günde Malindi'den Kalikut'a gitti.

Da Gama Kalikut'a vardığında, buradaki Müslümanlar yabancı Hristiyan ziyaretçilerine aynı Afrika'da olduğu gibi soğuk bir duruş sergiledi. Buranın Müslüman tüccarları Doğu ticaretinin tekeli ele geçirmeye aday Portekizlilerin ziyaretinin ima ettiği tehlikeli rekabeti hemen fark etmişlerdi. Ancak Vasco, kararlı davranışıyla, ticari rakiplerinin entrikalarından uzak durmayı başardı ve yerel idareci Zamorin'i Portekiz kralıyla bir ittifaka sıcak bakmaya teşvik etti. Bu sonuçla yetinerek yeniden geri dönüş yoluna çıktı ve Afrika'nın doğu kıyısında bulunduğu tek dost nokta olan Malindi'ye uğradı. İki yıl süren yolculuğunu Eylül 1499'da Lizbon'da tamamladı. Kral Emmanuel onu büyük bir lütufla karşıladı ve Hint Adaları Amiralisi olarak atadı.

Vasco da Gama'nın Hindistan'a varışı ve geri dönüşü, ticari tekellerini tehdit ettiği Venedik Doğu ve Mısır'daki Memluk Sultanı açısından acı bir haberdirdi. Venedikli vakanüvis Priuli bu durum hakkında şu notu düşmüştü: "Bu haber Venedik'e ulaştığında, bütün şehir büyük ölçüde tedirgin oldu ve haberi şaşkınlıkla karşıladı. Şehrin en bilgeleri bunu gelmiş geçmiş en kötü haber saydılar." Venedik'in yaşadığı şaşkınlık

haksız sayılmazdı. Gerçekten de Portekizlilerin Hindistan'a varışı Venediklerin uzun vadeli çöküşüne dair ilk ciddi uyarıydı. Benzeri mutsuz son zenginliğinin en büyük kaynağı toprakları üzerinde yürütülen uluslararası ticarete konu olan mallardan aldığı % 5 ila 10 oranındaki gümrük vergisi olan Memluk sultanını da beklemekteydi. Portekizliler Afrika'yı dolanıp Hindistan'a varana kadar Venedik ile Mısır arasında türlü türlü çekişmeler olmuştu, ama bu ortak tehlikeye ikisinin de geleceğini tehlikeye sokmaktaydı. Mısır'ın okyanus şartlarına dayanaklı güçlü bir donanmaya ve gemi yapımına uygun keresteye sahip olmaması ciddi bir sorundu ve âdeta barış dolu bir ticaretin hakim olduğu Kızıldeniz ve Hint Okyanusu'nun ateşli silahlarla takviye edilen Portekiz gemileri karşısında hazırlıksız yakalanması demektir. Yine de Memluklerin hakkını vermek lazım. Memlukler Osmanlılar tarafından tarih sahnesinden silinene kadar yaptıkları deniz seferleriyle Hindistan'daki Hristiyan tazyikine karşı İslam dünyasının kılıcı olmayı sürdürdüler. Daha sonra bu misyonu Osmanlı Devleti aldı ve Kanuni dönemindeki Hint Deniz Seferleri böyle bir sürecin uzantısı, belki de devamı olarak gerçekleşti.

Cabral ve Brezilya'nın Keşfi: 1500'de Portekiz kralı, Pedro Alvarez Cabral komutasındaki on üç gemiyi Hint Okyanusu'na gönderdi. Cabral, Atlas Okyanusu'nda Vasco da Gama'dan daha batıya doğru bir rota izlemeye karar verdi ve Portekiz adına Santa Cruz adını verdiği toprakları şimdiki Brezilya topraklarını keşfetti. Bu vesileyle diktiği haç, Brezilya'da hâlâ korunmaktadır. Kolomb'un arkadaşlarından birisi olan Pinzon'un Cabral'dan önce Brezilya kıyılarına dokunduğu öne sürülmektedir. Bununla birlikte, yeni kıtada Brezilya, Portekiz'in hissesine kaydedildi. Hindistan'a ulaşan Cabral birkaç gemisini, adamlarının çoğunu kaybetti ve eve zengin bir yük getirmesine rağmen başarılı olarak görülmedi.

Gama'nın İkinci Kez Hindistan'a Yollanması ve Hindistan'da Portekizlilerin Kalıcı Girişimlerde Bulunması: Vasco da Gama 1502'de Zamorin'i yeneceği büyük bir donanma ile yeniden Hindistan'a gönderildi. İkinci seferde Portekizli denizciler St. Helena, Ascension, Seyşeller, Sokotra, Tristan da

Cunha, Maldivler ve Madagaskar adalarını keşfettiler. Bu arada Portekiz Kralı Emmanuel, başlıca görevleri ticareti teşvik etmek ve haraç toplamak olan ve iki yıllık bir süre için kolonilerinin her birine bir yönetici atamayı içeren eski Venedik kolonizasyon modelini benimsedi. Benzer şekilde, Emmanuel Doğu ticareti için genel bir vali atadı. 1505'te Hindistan'daki Portekiz Valisi Almeida, oralardaki tarçın ticaretini tekelleştirmek üzere Seylan'daydı.

Hindistan'da diğerlerine nazaran yaptıklarıyla öne çıkan Portekiz Valisi Affonso Albuquerque'dir. Hindistan anakarasında, Portekiz'e ait en önemli karargâh olan Goa'yı ve ticari bakımdan önemli olan Basra Körfezi'ndeki Hürmüz limanını ele geçiren odur. Daha da önemlisi, Portekizliler Malaka'yı ele geçirdikten sonra 1511'de Malukular veya Baharat Adaları'nı da ele geçirdi. 1521'de Portekizliler Baharat Adaları'nın tamamına sahipti ve bu nedenle baharat ticaretini tamamen kendi ellerinde tutmaya başlamışlardı. Bununla birlikte, tekel Portekizlilerin eline veren nedenlerinden biri, 1521'de Mısır'ın I. Selim (Yavuz) komutasında Türkler tarafından ele geçirilmesi idi, bu da ticaretin rotasını kısa bir süreliğine İskenderiye üzerinden eski rotasından doğal olarak saptıracaktı. Malukular'dan Çin'e ve nihayetinde Japonya'ya kolay ulaşım sağlandı, böylece Portekizliler bir süre için Avrupa'nın lükslerinin çoğuna bağlı olduğu Doğu ticaretinin tamamını ellerinde tuttular.

Asya'da Portekiz ve İspanyol Karşılaşmasına Ramak Kala: Dünya'nın keşfinde 1521 kritik bir yıldır, çünkü hem İspanyollar hem de Portekizliler keşiflerin başlangıçtaki amacına, Baharat Adaları'na bu sene ulaştılar. Portekizliler, Baharat Adaları'na sahip olma yarışını, deyim yerindeyse, sadece burun farkıyla kazandılar. Portekizlilerin Baharat Adaları'nı ele geçirdikleri sırada, Magellan (Macellan) dünyayı dolaşırken, Filipinler'e birkaç yüz mil uzaklıktaydı ve İspanyollar Asya sularında belirmişti. Macellan'ın gemisi Viktorya, Baharat Adaları'na giderek yaklaşmaktaydı. Son olarak, 1521 yılı, Denizci Prens Henry'nin başlangıçtaki hedeflerini hima-

ye edip büyük ölçüde tamamlayan Portekiz Kralı Emmanuel'in ölümüyle noktalandı.

Keşiflerde Papa'nın Hakemliği: Yeni Dünya'nın keşfi 1492'de ilan edilir edilmez, Papa'dan, Kolomb'un yolculuğunu takip edecek olan keşiflerde İspanya ve Portekiz'in paylarını belirlemesi istendi. Papa VI. Alexander'ın 4 Mayıs 1493 tarihli buyruğu batıdaki tüm keşifleri İspanya'ya vererek, doğunun tamamının Portekiz'e ait olduğuna dairdi. Papa, iki İberli kâşif devlet arasında Atlas Okyanusu üzerinde bir sınır çizgisi çizdi. Bu çizgi kutuptan kutba çizilen ve Azor Adaları ile Cape Verde Adaları'nın yüz fersah batısından geçen hayali bir çizgiydi. Ertesi yıl, Portekiz hükümdarı bu çizginin gözden geçirilmesi için başvuruda bulundu. Çünkü mevcut çizgi Portekizlileri Yeni Dünya'da keşfedilen her şeyin dışında bırakmaktaydı. Sınır çizgisi daha sonra 1494'deki Tordesillas Antlaşması'yla 270 fersah batıya ya da Cape Verde'nin toplam 1110 mil batısında kaydırıldı. Cabral altı yıl içinde, Güney Amerika'dan bu çizgi tarafından kesilen açının içine giren Brezilya'yı keşfetti. Bu tamamen tesadüf müydü? Cabral, Papa'nın çizdiği sınır çizgisinin Portekiz tarafında herhangi bir toprak olup olmadığını tespit etmek için batıya doğru bu rotayı izlemeye yönlendirilmiş olabilir mi? Bu soruların cevabını bilmek zor. Bununla birlikte, Baharat Adaları keşfedildiğinde, İspanya ile Portekiz arasında Atlas Okyanusu'nda çizilen hayalî sınır çizgisinin yetersizliği anlaşıldı. Zira Atlas Okyanusu'ndaki sınır çizgisi, dünyanın diğer tarafında devam etmiyordu. Atlas Okyanusu'ndaki çizgi Amerika açısından yararlı olsa da Baharat Adaları ve Asya için herhangi bir pratik yarar içermiyordu. Badajos'ta bir araya gelen Portekizli ve İspanyol komisyon üyeleri arasında bu durum tartışıldı. Papanın da öngördüğü ikinci bir sınır çizgisi Asya için çizildi. Belirlenen sınır çizgisiyle İspanyollar Filipinler'de hak sahibi oldu. Taraflar arasında 1529'da yapılan Zaragoza Antlaşması'yla V. Charles/Carlos (Şarlken), Malukular'da sahip olabileceği tüm hakları 350.000 altın duka karşılığında kayıbiraderi Portekiz Kralı'na devretti.

Portekiz keşifleriyle Hint Okyanusu 16. yüzyıl boyunca, bir Portekiz denizi hâline geldi. Ancak Portekizlilerin Hint Okyanusu'ndaki bu üstün-

lüğü sonsuz olmadı. Portekizliler Hint Okyanusu'ndaki tekellerine ancak elli yıl sahip oldular, çünkü 1580'de İspanyol ve Portekiz tahtları II. Philip'in liderliğinde birleşti. Böylece Portekiz İspanyol egemenliği altına girdi. Portekiz 1640'ta bağımsızlığını geri kazandığında, Hint Okyanusu'nda eski konumunu kazanması için iş işten çoktan geçmişti ve Doğu ticaretinin tekeli için karşısında kısa sürede Hollanda ve İngiltere gibi iki ciddi rakibi bulacaktı.

II. YENİ DÜNYA'NIN KEŞFİ-İSPANYA KEŞİFLERİ

Hep Batıya Giderek Hindistan'a Varma Düşüncesi ve Kolomb: Portekizliler, ısrarlı ancak yavaş adımlarla, yaklaşık bir yüzyılı Prens Henry'nin Afrika'yı dolanıp Hint Adaları'na ulaşma idealine adanmışken, Cenevizli bir denizcinin aklına cesur ama daha basit bir fikir geldi. Bu fikir aynı amaca, batıya doğru yelken açarak ulaşmayı hedefledi. Eskiler dünyanın yuvarlaklığını kabul etmişti ve Eratosthenes batıya doğru yelken açarak Hindistan'a ulaşma olasılığını çoktan kabul etmişti. Yunanlıların ve İrlandalıların bazı söylenceleri, Atlantik'in batısındaki gizemli adaları içermektedir. Platon (Eflatun), Hint Okyanusu'nda, insanlara doğanın tüm armağanlarının sunulduğu Atlantis adında bir ülke hayal etmişti. Eskilerin bu görüşleri, matbaanın icadıyla geniş bir okuyucu kitlesine erişti. 15. yüzyılın ikinci yarısında Roma'da Batlamyus'un *Coğrafya* kitabı ve bu kitaptaki haritalar basıldı. Başta Batlamyus olmak üzere eski çağ düşünürleri Hindistan'ın Avrupa'dan çok uzak olmadığını düşünmekteydi. Babası bir dokumacı olan, mütevacı bir aileden gelip 1446'da Cenova'da doğan Kristof Kolomb'un zihnini ele geçiren fikir buydu.

Kolomb'un dünyaya geldiği senelerde Portekiz, coğrafi bilginin merkeziydi. Kolomb ve kardeşi Bartolomeo, kuzeye ve güneye yaptıkları birçok yolculuktan sonra Lizbon'a yerleştiler. Kardeşi bir haritacıydı. Kendisi pratik ve teorik anlamda denizciliğe adanmış bir kişiliğe sahipti. Portekiz'e geldiğinde takvimler 1473 yılını işaret ediyordu. Portekiz Kralı'nın Madeira Valisi olarak atadığı Bartolomeo Perestrello'nun kızı Felipa Moniz ile evlendi.

Floransalı matematikçi Toscanelli, 1474'te Lizbon Katedrali'nde rahip olan ve sürekli olarak yazıştığı Portekizli Fernao Martins'e yazdığı mektupta Asya'ya ve o dönemde çok önem taşıyan Baharat Adaları'na batıya giderek ulaşma yollarını detaylı şekilde anlatmıştı. Martins bu mektubu Portekiz Kralı V. Alfonso'ya iletmişti. Toscanelli aynı mektubu, bir haritayla beraber Kristof Kolomb'a göndermiş, Kolomb ise mektupla beraber haritayı Yeni Dünya'ya doğru çıktığı yolculukta beraberinde götürmüştü. Toscanelli, Cathay'a (Çin) batıya doğru bir yolculukla varılabileceğini savunmaktaydı. Daha önemli ve daha yararlı olan şey, Toscanelli'ye göre İspanya ile Cathay arasındaki batıya doğru muhtemel uzaklığı saat (veya derece) cinsinden gösteren haritayı da vermesiydi. Toscanelli, Batlamyus'un dünyanın genişliği hakkındaki yanlış görüşlerine Marco Polo tarafından verilen bilgileri ekleyerek kendi hesaplamalarını ortaya koydu. Bu açıdan Kolomb'un sürekli batıya giderek Hindistan'a ulaşma düşüncesinde en sağlam rehberi Toscanelli'ydi. Kolomb, rehberliği için her fırsatta Toscanelli'nin haritasına borçlu olduğunu ifade etti. Ne yazık ki Kolomb'un kariyerindeki en önemli belge olan bu harita kayboldu. Sonuç olarak Kolomb, daha önce Hint Adaları'na batıya doğru bir yolculukla ulaşma fikri olsun ya da olmasın, Toscanelli'nin görüşlerini büyük bir aşkla benimsemiş ve bundan sonraki tüm yaşamını bu görüşleri hayata geçirmeye adanmıştı. Toscanelli, Kolomb'un en önemli rehberiydi ancak tek rehberi değildi. Kolomb, Atlantik'in efsanevi adaları hakkında bulabildiği tüm bilgileri bir araya topladı. Ayrıca konu hakkındaki bütün bilimsel verileri de elinden geldiğince derlemeyi ihmal etmedi.

Kolomb İspanyolların Hizmetinde: Kolomb batıya giderek Hindistan'a varma düşüncesini gerçekleştirmek için ilk önce, doğal olarak, topraklarında yaşadığı ve geleneksel politikası deniz keşiflerine yönelik olan Portekiz Kralı'na yaklaştı. Ama Portekizliler yarım yüzyıldır Hindistan'a ulaşmak için başka bir yoldan ilerliyorlardı. Afrika'da uzun süredir devam eden politikalarını aşacak ve riskleri çok olan Kolomb'un bu fikrini benimsemediler. Bu bakımdan Kolomb gözlerini başka yere çevirmek zorunda kaldı. Kolomb İspanya'ya geçti. 1487'den itibaren beş yıl boyunca

İspanya'nın Katolik hükümdarları Ferdinand ve Isabella'yı, Hint Adaları'na ulaşma konusundaki yeni planını denemesine izin vermeleri için ikna etmeye çalıştı. Tam o tarihlerde Ferdinand ve Isabella tüm dikkatlerini ve sermayelerini Müslümanları İspanya'dan çıkarmak için yapılan son askeri hareketlere yöneltmişti ve Kolomb umutsuzluğa düştü. İspanya'dan da umudunu kesmek üzereydi. İşte o an, büyük bir sermayedar olan Luis de Santaguel adında bir Yahudi dönmesi, yolculuk için araçlar temin etme ve başka ihtiyaçları karşılama konusunda Kolomb'a teklifte bulundu ve onun İspanya'da kalmasını sağladı.

Kolomb'un Amerika'ya İlk Seyahati: Kolomb'un İspanyol hükümdarlarından keşfedebileceği tüm toprakların amirali ve valisi unvanlarını ve onlardan elde edilecek tüm haraçların onda birini alacağını garanti eden anlaşmalar 19 Nisan 1492'de imzalandı. 3 Ağustos 1492 Cuma günü Santa Maria (amiral gemisi), Pinta ve Nina adlı karavel türündeki üç gemiyle Palos limanından yola çıktı. İlk durağı Kanarya Adaları oldu. Kanarya adalarından 6 Eylül'de ayrıldı ve gemilerinin dümenini batıya doğrulttu. O ayın 13'ünde, Kolomb pusulanın ibresinin kuzeyi gösterdiğini fark etti ve böylece pusulanın değişkenliğine şahit oldu. Eylül ayının son günlerinde adamları isyan çıkardı ve onu geri dönmeye zorlamaya çalıştı. Zor da olsa onları devam etmeye ikna etti ve ekim ayının başlarında, günler sonra gözcünün, moralieri artıran "Kara! Kara!" çığlığı işitildi. Karanın ilk habercisi havada uçuşan çok sayıda kuşun ve su üstünde yüzen çok sayıda dal parçalarının görülmesiydi.

12 Ekim 1492 sabahı yerlilerin Guanahain ve Kolomb'un San Salvador olarak adlandırdığı bir adaya ayak bastılar. Bu adaya, daha sonra Watling Adası adı verilmiştir. Adada Kolomb'un dikkatini çeken ilk şey, yerlilerin kulaklarında gördüğü küçük altın levhalardı. Bu levhaları altın madenlerinin habercisi olarak düşünmüştü. Bu adadan batıya doğru ilerleyerek Küba'ya ve ardından Haiti'ye (St. Domingo) ulaştılar. Ancak burada, Santa Maria battı ve Kolomb, adamlarından bazılarını Haiti'deki bir kalede bıraktıktan sonra, İspanya'nın Katolik krallarına iyi habe-

ri vermek için geri dönmeye karar verdi. Dönüş yolculuğu Nina'da yapıldı. Kısa sürede Azorlara ulaştı, ancak ardından şiddetli fırtınalar çıktı ve herkesin kendisinin ve gemilerinin ortadan kaybolduğunu düşündüğü yedi buçuk aylık bir süreden sonra 15 Mart 1493'te başlangıç noktası Palos'a ulaştı.

Kolomb'un Yeni Dünya'ya Diğer Seyahatleri: Kolomb, dönüşünde, İspanyollar tarafından büyük bir coşkuyla karşılandı. Barselona'ya görkemli bir giriş yaptı. Ferdinand ve Isabella'ya, ziyaret ettiği adaların yerlilerinden zorla aldığı altın ve diğer eşyaları sundu. Kolomb'un gidip dönebilmesi büyük bir başarıydı. İspanyollar, çok vakit geçirmeden, 25 Eylül 1493'te Cadiz'den yola çıkan yedi gemilik çok daha büyük bir filoyu hazır hâle getirdiler. Kolomb'un bu yolculuğu daha güneye doğru bir seyir izledi, ancak yeniden Batı Hint Adaları olarak bilinen adalara ulaştı. Haiti'yi ziyaret ettiğinde, ilk seferde geride bıraktığı adamlardan hiçbir iz kalmadığını gördü. Kolomb 1498'de üçüncü yolculuğunda Trinidad'a ulaştı ve Dünya Cenneti bölgesi olduğu varsayılan Güney Amerika kıyılarını gördü. 1502'deki dördüncü yolculuğunda, Panama civarında Orta Amerika kıyıları boyunca ilerleyerek anakaraya gerçekten temas edebildi. Kolomb, 20 Mayıs 1506'da Valladolid'de öldü. Kolomb Hindistan'a ulaştığına inanıyordu. Bu güne kadar onun bu hatası, Windward ve Antiller Adaları'na -Batı Hint Adaları'na- verilen adla kutsanmıştır.

Kolomb, bilinmeyen denizleri kara boyunca ilerlemeden geçmeye cesaret eden ilk kâşifti. Ayrıca Kolomb'un okyanus boyunca ilerleyip geri dönebilmesi kendisinden sonraki bütün keşiflerin cesaretle sürdürülmesinin başlıca sebebidir. Gerek Vasco da Gama gerek Cabral, Afrika sahil yolundan ayrıldıktan hemen sonra ve okyanusun açık sularında ilerlemeye başladıklarında Prens Henry'nin fikirlerini eksiksiz olarak gerçekleştirme olanağına kavuştular. Portekizlilerin Afrika kıyısını izleyerek Ümit Burnu'na ulaşması neredeyse bir yüzyıl alırken, Kolomb'un ilk girişiminden sonraki otuz yıl içinde tüm yerkürenin çevresinin dolaşılabilirdiği dikkate alınır sa yaptığı işin ne kadar büyük olduğu daha iyi anlaşılacaktır.

Amerigo Vespucci ve Yeni Dünya'nın Tanınlanması: Ardıllarının ilk amacı, Kolomb'un keşfettiği şeyi daha açık bir şekilde tespit etmektir. Kolomb'un 1498'deki üçüncü yolculuğundan ve Vasco da Gama'nın Hindistan'a başarılı geçişi haberinden hemen sonra, Hojeda adında bir İspanyol asilzadesi buna uydu. Hojeda, Amerigo Vespucci adlı Floransalı kaptanla, masrafları kendisine ait olmak üzere bir keşif gezisine çıktı ve bir kez daha Trinidad yakınlarında Hindistan'a giden bir boğaz bulmaya çalıştı. Elbette başarısız oldular ancak kıyı boyunca ilerlediler ve bazı benzerliklerden dolayı Küçük Venedik (Venezuela) olarak adlandırdıkları Güney Amerika'nın kuzey kıyısına indiler. Bu Cabral'ın, Brezilya'ya ulaşmasından bir sene öncesinde gerçekleşti. Cabral'dan önce Güney Amerika'ya varan tek İspanyol kâşif Vespucci değildi. Cabral'ın Brezilya'ya ulaşmasından üç ay önce, Kolomb'un ilk yolculuğundaki yol arkadaşlarından biri olan Vincenta Yanez Pinzon, Brezilya kıyılarına gelmiş ve oradan kuzeye doğru ilerleyerek Hindistan'a giden bir geçit aramıştı. Amazon'un ağzını keşfetmiş, ancak iki gemisini kaybederek 1500 Eylül'ünde Palos limanına geri dönmüştü.

Sınır çizgisinin bu kadar güneyinde bilinmeyen bir kıtanın keşfi büyük ilgi yarattı ve Cabral'ın dönüşünden kısa bir süre sonra Amerigo Vespucci, 1501'de Portekiz Kralı tarafından Cabral tarafından keşfedilen yeni toprakları netleştirmesi istenen bir filoda görevlendirildi. Filonun komutası Gonçalo Coelho'daydı. Kralın talimatı, bu arazinin ne kadarının sınır çizgisi içinde olduğunun tespit edilmesiydi. Vespucci, Cape St. Roque'da Brezilya kıyılarına ulaştı ve daha sonra, Portekiz alanına giremeyecek kadar batıda olan La Plata Nehri'ne kadar iyice araştırdı. Amerigo ve arkadaşları, soğuk ve yüzen buzun onları geri sürüklediği Horn Burnu'nun 1200 mil doğusundaki St. Georgia adasına ulaşana kadar güneydoğuya doğru ilerlediler ve en güneye gittikten sonra Lizbon'a döndüler.

Vespucci birincisi 1499-1500, ikincisi 1501-1502 arasında gerçekleşen iki deniz yolculuğu sırasında Güney Amerika kıyıları boyunca, Guyana'dan Patagonya'ya kadar yol aldı ve bu geniş toprak

parçasının Asya'nın bir parçası olmadığını, yeni bir dünya olması gerektiğini kanıtladı.

Yeni Kıtanın Adlandırılması: Vespucci'nin tarihteki önemi, yaptığı keşiflerden ziyade mektuplarında yatmaktadır. Bu mektuplardan dolayı Avrupalılar Amerika hakkında ilk kez bilgi sahibi oldu. Amerika'nın varlığı bu mektupların yayımlanmasından sonraki birkaç yıl içinde Avrupa'da yaygın olarak bilinir hâle geldi. Buna matbaanın aracılık ettiğini söylemeye gerek bile yok. Amerigo, mektuplarında keşiflerini anlatırken keşfettikleri yerlerin Yeni Dünya oluşturduklarını ifade etmekten geri durmadı. 1506'da *Cosmography*'ye Amerigo'nun keşiflerini de içeren bir giriş yazan Martin Waldseemüller adında bir Alman profesör, bu Yeni Dünya'nın Asya, Afrika ve Avrupa gibi bir kıta olarak kabul edilmesini ve adının Amerika olmasını teklif etti. Kısa sürede Avrupa'daki matbaalarda çoğaltılan Yeni Dünya haritalarında Amerika adı öne çıktı.

Dünyanın Denizden Dolaşılması Fernando Magellan: Amerigo'nun keşfi, Baharat Adalarına batıdan giden yolun, Yeni Dünya'nın içinden veya çevresinden olması gerektiğini ortaya koydu. Fernao Magellan adında bir Portekizli soylu, bunu denemeye kararlıydı. Magellan uzun yıllar Portekiz'e hizmet etmiş, Portekiz keşiflerinin bir parçası olmuş, Almeida ve Albuquerque'in emri altında Hindistan'da ülkesine hizmet etmişti. 1511'de Malaka'nın ele geçirilmesinde hazır bulundu ve bu limandan Albuquerque tarafından üç gemiyle en meşhur Baharat Adaları'nı ziyaret etmek için görevlendirildi. Magellan ve beraberindekiler Amboyna ve Banda'yı ziyaret ettiler. Magellan bir müddet sonra Portekiz'e döndü ve Fas'a bir keşif gezisinde görevlendirildi. Bununla birlikte, Portekiz Kralı kendisine iyi muamele göstermeyince İspanya Kralı V. Charles (Şarlken)'in hizmetine girdi. Şarlken hizmetine aldığı bu adama Portekiz kralının sınır çizgileri içinde hiçbir keşif yapmamasını ve Portekiz çıkarlarına zarar verecek hiçbir girişimde bulunmamasını şart koştu.

Bu, 1517 yılındaydı ve Magellan'ın ünlü yolculuğuna başlamasına daha iki yıl vardı. İmparatora yaptığı bir sunumda, Amerigo'nun Yeni Dünya'sını geçip Hint Okyanusu'na ulaşan bir boğazın bulunduğunu ve Baharat Adaları'nın, sınır

çizgisinin ötesinde ve İspanyol etki alanı içinde olduğunu ifade etmişti. Aslında bakılırsa, Brezilya ile gizlice kereste ticareti yapan ve Avrupa'ya Brezilya ağacı taşıyan İspanyol ticaret gemilerinin, daha sonra Magellan olarak adlandırılacak boğazı görmüş olduklarına dair bazı kanıtlar vardı ve bu boğaz, Magellan'ın keşfinden önce Schoner'in 1515 ve 1520 tarihli kürelerinde yer bulmuştu. Portekizliler, baharat ticareti tekellerini tehdit eden her tür tehlikenin farkındaydılar. Bu açıdan, Asya sularına dönük böyle bir seferin başlamasına izin verilirse bunu dostça olmayan bir hareket olarak göreceklarını belirttiler. Buna rağmen, İmparator Şarlken projede ısrar etti ve 20 Eylül 1519 Salı günü, Trinidad, St. Antonio, Concepcion, Viktorya ve St. Jago adlı beş gemiden oluşan bir filo İspanyollar, Portekizliler, Basklar, Cenevizliler, Sicilyalılar, Fransızlar, Flamanlar, Almanlar, Yunanlılar, Napolitenler, Korfulular, Zenciler ve tek bir İngiliz'den (Bristollu Andrew Usta) oluşan heterojen bir mürettebatla o ana kadar yapılmış en önemli keşif yolculuğuna Sevilla'dan başladı. Bu yolculuğun başlaması İspanyollar ve Portekizliler arasındaki düşmanlık ve kıskançlığın daha da büyümesine yol açtı. Portekiz Kralı Manuel, kendi milletinden olan Magellan'ı yakalamak üzere bir deniz müfrezesi yolladıysa da başarılı olamadı. Magellan Kanarya Adaları'nda bir mola verdikten sonra Yeşil Burun Adalarına ulaştı, buradan Brezilya'daki Cape St. Augustine'e doğru yola devam etti. 20 Kasım'da ekvator çizgisini geçti ve 6 Aralık'ta Brezilya kıyılarına vardı. Filosu 10 Ocak 1520'de Río de la Plata'ya ulaştı. 2 Nisan 1520'de bugün Arjantin sınırları içerisinde bir köy olan Port St. Julian'da mürettebattan bir kısmı isyan çıkardı. Mevsim kıştı ve bu zamana kadar denizciler Güney Yarımküre'de mevsimlerin tersine çevrildiğinin farkında değillerdi. Magellan isyanla mücadelede büyük bir kararlılık ve beceri gösterdi; isyanın elebaşları ya idam edildi ya da buldukları yere bırakıldı. 18 Ekim'de yolculuğuna devam etti. Bu arada yerlilerle karşılaştı ve onlara Patagonyalı adını verdi. Üç gün içinde kendi adını taşıyan boğazın girişine gelmişlerdi.

O ana kadar gemilerden biri, St. Jago kaybolmuştu ve boğazın geçişi sırasında Trinidad, Viktorya, Concepcion ve St. Antonio vardı. Boğaz kıvrımlı

ve dar noktalara sahipti. Boğazdan ilerlemek bir labirenti aşmak gibiydi. Gemilerde erzak ve su sıkıntısı baş gösterebilirdi. Magellan, iş yelkenlerin deri kayışlarını yemeye varsa bile, bu labirenti aşmaya kararlıydı. Magellan ve ekibinin bu labirentten çıkması 38 gün sürdü. Ardından dört ay boyunca Magellan, sakinliğinden dolayı Pasifik adını verdiği Büyük Okyanus'a ulaştı ve yoluna buradan devam etti; Magellan ve beraberindekiler kuzeybatıya doğru bir rota izlediler ve belki de bu nedenle, tuhaf bir tesadüf eseri, tüm yolculukları boyunca, sayısız yerleşim yeri olan adalarla dolu olduğunu bilinen bir denizde, yalnızca birkaç ıssız adaya rastladılar. 6 Mart 1520'de Ladronları gördüler ve çok ihtiyaç duydukları erzakları buradan karşıladılar. Vitamin alamamaları gemilerdekilerin iskorbüt hastalığına yenik düşmesine sebebiyet veriyordu ve gemilerdeki tek İngiliz, bu hastalıktan öldü. Oradan, krallarından birinin onları çok olumlu karşıladığı Filipinler olarak bilinen adalara gittiler. Filipinler'de ilk karşılaştığı yerlerin idarecileriyle iyi ilişkiler kursa da kısa süre sonra Magellan'ın buraya ulaşmasından rahatsız olan yerel liderler de çıktı. Magellan, bu liderlerden birisi olan Lapu Lapu ile 27 Nisan 1521'de Mactan'da yaptığı savaşta öldü. Bu savaştan sonra Magellan'ın filosundan geriye kalan üç gemi Maluku Adalarına doğru yollarına devam ettiler, ancak Concepcion denize açılmaya elverişli değildi. Onu ateşe vererek arkalarında bıraktılar. Borneo'ya ulaştılar ve burada Juan Sebastian del Cano, Magellan'ın yerine Viktorya'nın kaptanı olarak atandı.

Sonunda, 6 Kasım 1521'de, del Cano komutasındaki iki gemi Magellan'ın başlattığı yolculuğu amacına ulaştırdı. Maluku (Baharat) adalarından biri olan Tidore'a demir attılar. Buraya ulaştıklarında 115 kişi kalmışlardı. Portekizlilere yakın olan Ternate sultanının rakibi Tidore adasının sultanı ile biraz ticaret yapmayı başardılar; ambarlarını baharat ve hindistan ceviziyle doldurdular. Kolomb'un en başından savunduğu Batı'dan doğuya geçiş tezi de böylece ispat edilmiş oldu.

Maluku'dan ayrıldıklarında ellerinde kalan iki gemiden Trinidad'ın su aldığını fark ettiler. Mürettebat deliği onarmaya çalıştı ama sorunu gi-

deremedi. Trinidad'daki sorunun çözümünün uzayacağı anlaşılınca Viktorya İspanya'ya doğru yoluna devam etti. Zira doğu musonunu yakalayabilmesi için Viktorya'nın yola çıkması elzemdi. Viktorya Ümit Burnu'nu dolandıktan sonra, 8 Eylül 1522 Pazartesi günü, ayrılışlarından üç yıl on iki gün geçmişken İspanya'ya ulaştı. Donanmayla yola çıkan iki yüz yetmiş kişiden yalnızca on sekizi Viktorya'yla geri döndü.

Bu arada Maluku'da geride bırakılan Trinidad, Panama'ya geri dönmeye çalıştı ve 43° Kuzey enlemi ile 175° Batı boylamı civarında bir yere ulaştı. Burada erzak sıkıntısı baş gösterdi. Maluku'ya geri dönmek zorunda kaldılar. İspanyolların baharat ticaretinin Portekiz tekeline müdahalesini önlemek için özel olarak gönderilen bir Portekiz gemisi filosu tarafından korsanlık yaptıkları gerekçe gösterilerek gemiye el konuldu. Trinidad'ın mürettebatı ele geçirildi, esir alındı ve sonuçta sadece dördü birçok maceradan sonra tekrar İspanya'ya ulaştı. Viktorya'nın İspanya'ya dönüşünde Cape de Verde Adaları'na inen on üç kişi daha vardı. Şayet bunlar da sağ kalanlara dahil edilirse Magellan'ın dünya turuna katılan iki yüz yetmiş kişiden toplam otuz beş kişinin dünyanın çevresini ilk kez dolaşanların sayısının toplamı olduğu öne sürülebilir.

Macellan'ın Dünya Turunun Önemi: Bu yolculuk, coğrafi keşifler tarihinin emsalsiz yolculuklarından birisiydi. Asya'dan bağımsız Yeni bir Dünya'nın varlığı bu yolculukla tamamen kesinleşti. Özellikle, Trinidad'ın, nadiren anlatılan geriye dönüş yolculuğu, sınır çizgisinin kuzeyinde ve Asya'nın doğusunda okyanusun genişliğini göstermişti. Viktorya'nın yerkürenin çevresini dolaşmasından sonra kozmograflar için dünyanın eskilerin tasavvur ettiğinden çok daha büyük olduğu açıldı; daha doğrusu, belki de Asya'nın Orta Çağ yazarlarının düşündüğünden daha küçük olduğu söylenebilirdi. Macellan'dan sonra, Kuzey Kutup Dairesi ve Avustralya hariç, dünyanın bütün kıyıları kabaca bilinir hâle geldi. Ancak uzun bir süre sonra İspanyollar Baharat Adaları'na özlemler ve uzaktan bakmak zorunda kaldılar. İspanyol hükümdarını finanse eden Augsburg'un büyük bankerleri Fugger'lar, uzun bir süre Peru'yu ele geçirmeye çalıştılar.

Maluku'yu ele geçirmek için yeni bir girişimde bulunmak için burayı bir "atlama taşı" hâline getirmeyi umut ettiler.

Sonuç olarak, Yeni Dünya'nın birbirini izleyen keşfinde ve sınırlarının belirlenmesinde belli başlı üç aşama vardır: İlk olarak Kolomb, Zipangu'ya veya Japonya'ya gerçekten vardığını ve yolculuğunun amacına ulaştığını varsaydı. İkinci olarak Amerigo Vespuçi, Güney Amerika'ya doğru ilerleyerek bu yeni kara parçasının Baharat Adaları'ndan farklı ve Asya'dan bağımsız yeni bir kıta olduğunu ortaya koydu. Son olarak, Macellan, Maluku'ya ulaşana kadar Güney Pasifik boyunca binlerce mil okyanus boyunca ilerleyerek Amerigo Vespucci'nin görüşünü kesin olarak ispatladı. Amerika'nın kuzey-batısının da Asya'dan bağımsız olduğunun keşfedildiği dördüncü bir aşama daha bulunmaktadır. Bu aşamaya yavaş yavaş ulaşılmış ve bu aşama Behring ve Cook'un yolculuklarından sonra belirginlik kazanmaya başlamıştır.

Portekiz ve İspanya Keşiflerine Dair Kısa Bir Değerlendirme: Avrupa kıtasında 14. asrın ortalarından itibaren meydana gelen dünyevi ve dinî dönüşümün en çarpıcı sonucu Avrupa'nın tüm yeryüzüne yayılmasıdır. Din ve bilimle başlayan bu dönüşüm, bir asır geçmeden ekonomik amaçlarla kuşatıldı ve 16. yüzyıla girerken Avrupalılar dünyanın kalabalık ve zengin bölgeleriyle doğrudan temas kurmayı başardı. Avrupa'nın yayılması önce Akdeniz'de başlamıştı. Sonra Afrika, Hindistan, Çin ve Güneydoğu Asya'yı, Amerika'yı da içeren şekilde genişlemişti. Bu yayılmayı başlatan Portekizli ve İspanyol kâşifler, Avrupa devletlerini ekonomileri ve deniz kuvvetlerinde çarpıcı değişikliklere de zemin hazırlamıştı. Günümüz Avrupa'sının dünya politikalarının fikrî altyapısı da bu dönemlerde oluşmaya başlamıştı.

Keşifler çağında Portekiz başlangıçta en karlı devlet gibi göründü. Çünkü Afrika'yı dolanıp altını bulan taraf onlardı. Bununla birlikte, gelecek elli yıl içinde kıta içlerine yapılan keşiflerle İspanya'nın imparatorluğu geniş bir karasal büyüme sergilerken Portekiz gerek Afrika'da gerekse Asya'da sadece kıyılarda kurduğu güvenlik noktaları ve kalelerle yetindi.

İspanyollar, Papa'nın belirlediği sınır çizgilerinin keşfetmelerine izin verdiği bölgenin iç kısımlarında önemli maddi kaynaklar olduğunu anladılar. Orta ve Güney Amerika'da kara parçalarının iç kesimlerine yoğunlaştılar. Bu bakımdan İspanyol kâşiflerden farklı olarak Amerika'da Aztek ve İnka İmparatorluklarının topraklarını ele geçirmeyi amaçlayan Meksika'da Cortes, Guatemala'da Alvarado, Peru'da Pizarro, Yeni Granada'da Quesada ve Yukatan'da Montejo gibi fatihler ortaya çıktı. Bu fatihlerin öncelikli hedefi yerli toplulukların sahip olduğu rivayet edilen altın ve diğer değerli maden külçeleri idi. Süreç içerisinde Yeni İspanya'da (1543-8) Zacatecas ve Bolivya'da Potosi (1545) gümüş madenleri keşfedildi.

Keşfedilen kıtaların içine ne kadar gidilebileceğini belirleyen faktör yerli topluluklarının direnme gücüyle de doğru orantılıydı. Orta ve Güney Amerika'daki İspanyol fatihleri Cortes ve Pizarro ateşli silahların ve atların sağladığı avantajı kullandılar. İspanyollar geldiğinde Amerika halklarının başlıca silah malzemesi taş ve ahşaptı. Ayrıca Amerikalılar atı tanımıyordu. Cortes'in düşman lideri Montezuma ve Pizarro'nun da Atahuallpa'yı kaçırmasıyla fatihler yerlileri lidersiz bıraktılar. Bu iki fatih Amerika'daki uygarlıkların içerisindeki bölünmelerden de fazlasıyla yararlandılar. Sonuçta, Amerikan uygarlıklarının İspanyol fatihler karşısında aldığı yenilgi yalnız teknolojik değil aynı zamanda psikolojik bir yenilgiydi.

Portekiz Afrika'nın kıyı bölgelerinde, kısmen de doğusunda ve Asya'da büyük güçlüklerle karşılaştı. Portekizlilerin Afrika'nın iç bölgelerine girememesinde bazı faktörler etkili oldu. İlk olarak Portekizlilerin en büyük dezavantajı bir milyonu aşmayan nüfusuydu. Bu kadar az bir nüfusa sahip bir devletin karasal bir yerleşme ve genişleme hedeflemesi imkânsız bir durumdu. Afrika'daki nehirlerin iç bölgelere ulaşımına izin vermemesi de diğer bir handikapı. Afrikalıların bağımsızlık kazandığı sarı humma ya da malarya gibi ateşli ve öldürücü hastalıklara beyaz ırkın bağımsızlığının olmaması iç bölgelere gitmeye çalışanların ölümüne neden olabiliyordu. Portekizlilerin ateşli silahları yağmur ormanlarının hâkim

olduğu Afrika coğrafyasında mızraklar kadar etkili olamadı.

Hint Okyanusu'nda ise çeşitli devletler kurmuş olan Müslümanlar, Amerika yerlilerinden daha zorlu düşmanlardı. Doğu Afrika'nın iç kesimlerindeki Müslümanlar Portekiz'in kıyıdaki yerleşimlerini genişletme çabalarına şiddetle direndiler ve sonunda Mombassa ve Malindi limanları Savahililer (Zanzibar yerlileri) ve Ummanlı Araplar tarafından 17. yüzyılın sonlarına doğru yeniden ele geçirildi. Hindistan'daki Portekiz yerleşimleri kuzeydeki yeni kurulmuş Babür İmparatorluğu'nun saldırılarıyla zor anlar yaşarken Doğu Hindistan yerleşimleri İslamiyet'in Sumatra ve Java'da Hinduizmin yerine geçtiği bir dönemde kuruldu. Diğer bölgelerde de Portekizliler sürekli engellemelerle karşılaştılar: Güney Hindistan'ın Hindu devletleri, Çin İmparatorluğu'nun Ming ve Manchu hanedanları ve Japon Shogunluklar bunların sadece birkaçıydı. Portekizler fetih hareketinin genelde sınırlı olacağını fark ettiler ve kıyılardaki hakimiyetlerini korumaya gayret ettiler. İç bölgelerin yöneticileri ile diplomatik ilişkilerde bulunma zorunluluğu hissettiler. Sonuç olarak Portekiz kolonileri İspanya'nunkilerden çok daha farklı olarak dağıntı noktacıklarla ve kıyıdaki birimlerle sınırlı kaldı. Belki de bu yüzden Portekizlilerin keşiflerle kurduğu imparatorluğa denizden doğan imparatorluk adı verildi.

Portekiz için Hint sularında dış tehditler hiç bitmedi. Portekiz'in denizden doğan imparatorluğu, doğuda deniz üstünlüğünü eline geçirmeyi kafasına koymuş bir Avrupa gücü karşısında savunmasızdı. 17. yüzyılda Hollandalılar gemi yapımında Portekiz'in önüne geçti ve onun sömürgelerini ele geçirmek ve baharat ticaretinin yeni efendisi olmak için güçlü bir strateji geliştirdiler. Batavya'yı sömürge avının ve deniz ticaretinin merkezi yapan Felemenkler, Yeni Gine, Portekiz Timor'u ve İspanyol Filipinleri dışında Doğu Hindistan takımadalarını almakla kalmayıp Portekizleri Hindistan ve Seylan'dan çıkardı, sadece Goa'ya dokunmadı. 1630'lar ve 1640'larda ise Brezilya ve Angola'yı almayı başarsalar da güçlerinin sınırlarını fazla zorlamışlardı ve iç isyanlar bu bölgeleri Portekiz'e geri kazandırdı. Bununla

birlikte 17. yüzyılın sonundan itibaren Portekiz ancak güçlü bir donanmanın yardımıyla savuna bildiği sömürgelerinin yarısını kaybetti. İspanya da aynı şekilde, kıyı ve adalardaki topraklarına ve denizlerdeki ticari üstünlüğüne yönelik dış tehditlerin saldırılarını önleyemedi. Bütün bunlar Fransa ve İngiltere'nin, İspanya'nın Katolik Papa'nın çizdiği sınır çizgisine dayalı olarak Güney Amerika ve Karayipler'deki tekeline karşı duyduğu rahatsızlığın sonucuydu. Fransa Kralı I. Fransuva (1515-47) bu hoşnutsuzluğu şöyle özetlemişti: "Dünya bölündüğünde, Adem'in vasiyetinde, beni kendi payımdan mahrum bırakan hükmünü görmekten ne kadar da mutlu olacağım!"

III. KEŞİFLERİN GEÇ DESTEKÇİLERİ: HOLLANDALILAR, İNGİLİZLER, FRANSLAR VE RUSLAR

Yeni Dünya'nın keşfi, uzun vadede Avrupa'nın farklı ulusları üzerinde önemli sonuçlara yol açtı. İki bin yılı aşkın bir süredir, keşifler çağına kadar, Avrupa'nın başlıca ticari ve ekonomik merkezleri, Akdeniz kıyılarındaydı ve Venedik, merkezi konumu ve Doğu'yla gerçekleştirdiği geniş çaplı ticaret nedeniyle, Geç Orta Çağ'da bir dünya merkezi hâline gelmişti. Kolomb'dan ve hatta daha çok Macellan'dan sonra, Atlantik'e kıyı Avrupa uluslarının Yeni Dünya'ya ve bir ölçüye kadar, Baharat Adaları'na daha yakın oldukları ve pahalı kara navlunları ödemek zorunda olmaksızın bu adalara deniz yoluyla doğrudan ulaşabilecekleri anlaşıldı. Söz konusu süreçte Almanya'dan geçen ticaret yolları bir anda ihmal edildi. Almanya, katılmadığı yeni deniz yollarının keşfinin kendisine verdiği darbeden ancak 19. yüzyılın son çeyreğinde Alman Birliği sağlanınca kurtulabildi. Almanya'nın aksine keşifler, İngiltere, Fransa ve Alçak Ülkelere yeni bir görünüm, genel olarak dünya ticaretinde ve işlerinde hiçbir zaman sahip olmadıkları bir zamanlar Akdeniz'deki İtalyanların sahip olduğu büyük bir pay vaat etti. Bu ülkeler, Hint Adaları'na deniz yoluyla ulaşma konusunda Portekiz veya İspanya kadar şanslı bir konumdaydılar.

Neredeyse yeni yollar ilk keşfedilir keşfedilmez, Katolik Fransız kralının güldüğü ve ciddiye al-

mayacağını daha en başta belli ettiği Papa'nın dünyayı hayali bir çizgiyle böldüğü fermana Protestan İngiliz ve Hollandalıların saygı duyması için hiçbir neden yoktu. Buna rağmen, Kuzeyin Protestan ulusları böyle bir çizginin varlığına Fransa kadar gülünç bakmadı. Belki onların da niyeti böyle bir çizginin varlığından yararlanmaktı. Kolomb'un ilk yolculuğundan dönüşünden sonraki üç yıl içinde, İngiltere Kralı VII. Henry Bristol'e yerleşmiş bir Venedikli olan John Cabot'yu üç oğluyla birlikte Kuzey-Batı Geçidi'nden Hint Adaları'na bir yol araması için görevlendirdi. Cabot, Bristol'dan yola çıkarak iki yolculuğunda Terranova, Capo Breton Adası, Nova Scotia ve Golfo di San Lorenzo'ya ulaştı. Görünüşe göre, Cabot bir zamanlar Vikinglerin ulaştığı Newfoundland'ı 1497'de yeniden keşfetti ve sonraki yıl orada bir geçit bulamayınca Kuzey Amerika kıyısı boyunca neredeyse Florida'ya kadar indi. Cabot'un keşifleri sayesinde Avrupalı bilginler ulaştığı toprakların genişliği konusunda ayrıntılı bilimsel bilgiler elde ettiler. Uzakdoğu'ya ulaşmak için kuzeybatıda bir geçiş noktası arama girişimine başladılar.

Jacques Cartier, Fransa adına Kanada'ya ulaştı ve 1534'te St. Lawrence nehrini inceledi. Fransa'nın Kanada'daki keşiflerini St. Lawrence yakınlarındaki bazı büyük gölleri keşfeden ve Kanada'da Fransız egemenliğini kuran Samuel de Champlain sürdürdü.

Fransızların Kanada'ya yerleşmeye çalıştığı tarihlerde İngilizler, kuzey geçidinden, ancak bu defa doğu yönünde, Hint Adaları'na ulaşma girişiminde bulundular. VI. Edward tarafından, Sir Hugh Willoughby idaresi altında olmak üzere, İngiltere'nin Büyük Kaptanı sıfatıyla bu girişimin başına 1553'te John Cabot'un oğullarından Sebastian Cabot atandı. Bu girişimdeki gemilerden sadece biri sağlam kalıp yolculuğa devam edebildi. Kaptanı Richard Chancellor'du. Chancellor Arhangelsk'e ulaştı. Karadan Moskova'ya gitti ve burada Rus Çarı Korkunç İvan tarafından karşılandı. Ancak dönüşünde boğuldu ve İngilizler Çin'e ya da Cathay'a kuzeydoğu geçidinden deniz yoluyla ulaşmak için başka bir girişimde bulunmadı.

Kuzey-Batı Geçidi, Kuzey-Doğu'dan daha iyi yollar vaat ediyor gibiydi ve 1576'da Martin Frobisher, bir keşif yolculuğuna başladı. Grönland'a ve ardından Labrador'a ulaştı ve sonraki yıl kendi adını taşıyan boğazı keşfetti. Projesi, Elizabeth'e kuzey-batı, kuzey-doğu veya kuzey yönünde Çin ve Maluku Adaları'na geçiş yapma ayrıcalığını bahşeden Sir Humphrey Gilbert tarafından sürdürüldü. Sir Gilbert'e, aynı zamanda, Hristiyan prensler tarafından iskân edilmeyen toprakları keşfetmesi için yetki de verildi. Newfoundland'da St. Johns'ta bir yerleşim yeri kuruldu, ancak dönüş yolculuğunda, Azorlar yakınlarında, Sir Humphrey'in firkateyni (on kişilik küçük bir tekne) kayboldu. En son "Cesaret, oğullarım; biz denizde göğe karada olduğu kadar yakınız!" diye seslendiği işitilmişti. Bu hadise 1583'te meydana gelmişti.

Humphrey'den sonra Londra tüccarları tarafından desteklenen John Davis yönetiminde üç yolculuk gerçekleştirildi. Bunlar batıya doğru giden ve kuzeybatıda bir geçit bulma umudunu garanti eden keşif gezileriydi. Kendi adıyla anılan boğazın yanısıra, 1587'deki üçüncü yolculuğunda, şimdiki adı Hudson olan geçitten geçmiş olması muhtemeldir. Henry Hudson, 1607'de on adam ve bir çocuktan oluşan bir ekiple gönderilene kadar keşifleri yaklaşık yirmi yıl boyunca takip edilmedi. Hudson, Spitzbergen'e ve ertesi yıl, Kuzey (Manyetik) Kutbu'na ulaştı. Adamlarından ikisi bir deniz kızı, muhtemelen bir Eskimo kadını, görece kadar şanslıydı. 1609'daki üçüncü yolculuğunda, şimdi kendi adını taşıyan boğazı ve körfezi keşfetti. Daha önce bir süre Hollandalıların hizmetine girmiş ve onları şimdi New York'un etrafında kurulduğu kendi adıyla anılan nehre yönlendirmişti. Kuzeydeki İngiliz keşif rotası, bir süre için William Baffin'in 1615'teki yolculuğuyla devam etti.

İngilizler kadar Hollandalılar da kuzeye doğru keşif çalışmalarında bulunmuşlardı. Hollandalılar hem İspanya'nın hem de Portekiz'in hükümdarı olan II. Filip'in despotizmine karşı ayaklanmışlardı. İlk başta, bir zamanlar hakimiyeti altında oldukları İspanyollarla çatışmalarına yol açmayacak bir rotadan ilerleme gayretinde oldular. Bu bağlamda William Barentz, 1594 ile 1597 yıl-

ları arasında üç seferde, Kuzey-Doğu Geçidi'ni denedi. Cherry Adası'nı keşfetti ve Spitzbergen'e ayak bastı, ancak Baharat Adaları'na ulaşma amacıyla başarısız oldu. Bunun üzerine Hollandalılar dikkatlerini Hindistan'a giden alternatif bir rota bulmak yerine Portekiz rotasını ele geçirmeye çevirdiler.

Hollandalıların Portekiz rotasına göz koyabilmelerinin nedeni, İspanyollardır. Aragonlu Ferdinand tarafından planlanan bir dizi planlı evlilik sayesinde, Portekiz tacı ve tüm mülkleri, Hollanda'nın kuzey eyaletlerinin İspanya'ya bağlılıktan vazgeçmesinden sadece bir yıl sonra, 1580'de II. Philip'in krallığı altında İspanya'ya katıldı. Sonuç olarak, Hollandalılar, yalnız İspanyol gemilerine ve kolonilerine değil, daha önce Portekiz'e ait olanlara da saldırmakta kendilerini özgür hissettiler. 1596 gibi erken bir tarihte Cornelius Houtman Cape'i dolaşıp Sumatra ve Bantam'ı ziyaret etti ve elli yıl içinde Hollandalılar Doğu'daki birçok mülkte Portekizlilerin yerini aldı. 1614'te Malaka'yı ve onunla birlikte Baharat Adaları'nın kontrolünü aldılar; 1658'e kadar Seylan'ın tamamını ele geçirdiler. Çok daha önce, 1619'da Java'da Batavia'yı kurmuşlardı.

İngilizler, Doğu Hindistan politikasında ilk başta Hollandalıları taklit etmeye çalıştılar. İngiliz Doğu Hindistan Şirketi 1600'de Elizabeth tarafından kuruldu ve daha 1619 gibi erken bir tarihte Hollandalıları Baharat Adaları'nın kârlarından üçte birini İngiltere'ye vermeye zorladı. Bunu yapmak için birkaç İngiliz kolonici Amboyna'ya yerleşti, ancak dört yıl içinde ticari rekabet öyle bir boyuta ulaştı ki Hollandalılar bazılarını öldürdü ve geri kalanları adalardan sürdüler. Sonuç olarak, İngiliz Şirketi dikkatini Hindistan anakarasına verdi ve kısa süre sonra Madras ve Bombay'ı ele geçirdiler ve Hint Okyanusu adalarını çoğunlukla Hollandalılara bıraktılar. Doğu Hindistan Adaları'na sahip olmaları nedeniyle Hollandalılar pratikte Avustralya'nın kâşifleriydi. Hollandalılar, 1651'de Ümit Burnu'nda bir koloni kurdular ve bu koloni ancak Napolyon Savaşları sırasında Napolyon'un Hollanda'yı ele geçirmesiyle İngilizlerin eline geçti.

Bu arada İngilizler, bir zamanlar Cenevizlilerin tekelinde olan Çin'e giden kara yolunu kullan-

manın bir yolu olarak, Baharat Adaları'na ulaşmak için değilse bile, Kuzey-Doğu Geçidi'nin olanaklarını gözden kaçırmamışlardı. 1558'de Anthony Jenkinson adında bir İngiliz, Moskova çarına büyükelçi olarak gönderildi ve Moskova'dan Buhara'ya kadar gitti; ama girişiminde şansı yaver gitmedi ve İngiltere, Hint ve Çin mallarını daha önce olduğu gibi bir süre daha Venedik gemilerinden almak zorunda kaldı. İngilizler, en sonunda Doğu ile doğrudan ilişkilere girişmemeleri için hiçbir neden görmediler. Halep, Bağdat, Hürmüz ve Goa ile doğrudan iletişim kurmak için 1583'te Levant (Doğu Akdeniz) tüccarlarından oluşan bir şirket kuruldu. Portekizlilerin kıskançlığı nedeniyle Hürmüz ve Goa'da başarısız oldular ancak doğu mallarının İngiltere'ye daha ucuz geçişi için düzenlemeler yaptılar ve 1587'de 1100 tonluk büyük bir gemi olan Venedik gemilerinin sonuncusu Wight Adası açıklarında battı. Bundan böyle İngilizler Doğu ile işlerini bizzat kendileri yürüttüler ve Venedik ve Portekiz tekeli sona erdi.

Jenkinson'ın Moskova'ya yolculuğunun umulmadık etkileri oldu. Ruslar, bu yolculuk sayesinde Uzak Doğu'ya giden en bilinen yollardan birine olan yakınlıklarını kullanmayı akıl etti. Jenkinson'ın ziyaretinden kısa bir süre sonra Çar, Korkunç İvan, egemenliklerini doğuya doğru genişletmeye başladı. İlk başta Rus tüccar Strogonof'a samur aramak için izin verdi. Tüccarın yanına Obi'ye kadar eşlik etmesi için askeri birlikler verdi. Birlikler arasında, Tatarları kolay bir av olarak gören ve başlangıçta kendisi için yeni bir krallık kurmaya kararlı olan Vasili Yermak adlı birinin komuta ettiği altı bin Kazak'tan oluşan bir kolordu da vardı. Yermak, 1579'da Tatarları yenmeyi ve Tobolsk yakınlarındaki baş şehirleri Sibir'e girmeyi başardı. Ama konumunu korumakta güçlük çekti. Desteklenmek şartıyla Çar'a yeniden biat etti. Yermak'ın bağlılık talebi çar tarafından hemen kabul edildi. O zamandan itibaren Ruslar, adını Yermak'tan alan ve şu anda neredeyse hiçbir iz kalmayan küçük kasabadan yola çıkarak Asya'nın kuzeyindeki bilinmeyen topraklara doğru ilerlemeye devam etti ve Kupilof önderliğinde 1639 gibi erken bir tarihte Pasifik'e vardı. 1643'te Lena üzerine Yakutz'dan Amur'a ulaşan bir kuvvet gönderildi ve böylece

Ruslar ilk kez Çinlilerle temasa geçtiler ve böylece Cathay'a ulaşmak için alternatif ve yeni bir yol keşfedilmiş oldu.

Yaklaşık aynı zamanlarda, 1648'de, Sibirya'nın kuzey kıyılarında Arktik Okyanusu'na ulaşıldı ve Kazak Dishinef'in emrinde bir filo Kolyma'dan yola çıktı ve Behring adıyla bilinen boğaza kadar ulaştı. Bununla birlikte, Rusların Kamçatka'ya ulaşması elli yıl sonra, 1696'da gerçekleşti.

Kuzeye ve doğuya doğru birbirini izleyen bu cesur hamlelerle elde edilen yeni keşiflere rağmen, Sibirya'nın Yeni Dünya'nın Kolomb ve Amerigo tarafından keşfedilen kuzey kısmıyla birleşip birleşmediği hâlâ muammaydı. 1728'de Rusya hizmetinde bir Danimarkalı olan Vitus Behring'in idaresinde bu muammayı çözmek üzere bir keşif gezisi düzenledi. Behring, Kamçatka'ya ulaştı ve orada Çar'ın talimatıyla kendisine iki gemi verildi ve karaya paralel bir şekilde kıyı boyunca kuzeye doğru yolculuğuna başladı. 67° kuzey enleminin biraz ötesine ulaştığında, kuzeyde veya doğuda hiçbir karaya rastlamadı ve Behring kıtanın sonuna ulaştığını düşündü. Aslına bakılırsa, Behring Amerika'nın batı kıyısının otuz mil yakınındaydı; ama bunun farkında değildi. Behring Çar'ın önüne koyduğu sorunu çözmüştü ve Amerika kıyısına varamasa da Asya'nın Yeni Dünya'yla bütünleşmediğinden kesinlikle emin olmuştu. Behring'in bu şekilde keşfettiği boğaz, kendisi tarafından bir boğaz olarak tanımlanmasa da kısa süre sonra boğaza onun adı verildi. Kaldı ki 1741'de Behring, Doğu Amerika'nın ne kadar uzakta olduğunu belirlemek için yeniden bir keşif yolculuğuna çıktı ve iki hafta içinde St. Elias Dağı olarak adlandırılan yüksek dağın görülmeye geldi. Behring bu yolculukta, kendi adıyla anılan bir adada öldü; sonunda Eski ve Yeni karalar arasındaki sorunu çözmüştü.

Behring'in yolculukları, çok daha sonraki bir keşif aşamasına aittir. Behring'in keşifleri esas olarak bilimsel amaçlarla ve bilimsel bir sorunu çözmek için yapıldı. Oysa İspanyol, Portekiz, İngiliz ve Hollanda'nın diğer tüm araştırmaları bir amaca, Baharat Adaları'na ve Cathay'a ulaşmaya yönelikti. Portekizliler, başlangıçta Afrika kıyılarında yavaş yavaş ilerleyerek Baharat Adaları'na giden yolu aramaya başladılar. İspan-

yollar, Kolomb'un cüretkâr fikrini benimseyerek, bunu batı yolundan denediler ve Macellan'ın daha cesur düşüncesi etkisinde, Kolomb'un fikrine ulaşmayı da aynı şekilde başardılar. İngilizler ve Fransızlar, Maluku Adalarına kuzeybatıdan bir geçit aradılar. İngilizler ve Hollandalılar kuzeydoğu rotasını denediler. Her iki yönde de kuzeyin buzlu bariyeri başarıyı engelledi. Daha ileri tarihlerde Maclure yönetiminde Kuzey-Batı Geçidi ve Nordenskiöld tarafından Kuzey-Doğu tanımlanacaktı.

Avrupa uluslarının Doğu ticaretinin tekeline Venediklilerden zorla almak için yaptıkları tüm bu girişimlerin net sonucu, coğrafyaya, Avrupa'nın batı kıyıları ve Asya'nın doğu kıyıları arasına giren bir Yeni Dünya'nın varlığının bilgisini eklemek oldu.

Keşifler Üzerine Genel Bir Değerlendirme: Bir Portekiz atasözü "E se mais mundo houvers, lâ chegara. /Ve eğer yeryüzü daha büyük olsaydı yine de onun çevresini dolaşırdık." der. Yaptıkları keşifleri göklere çıkaran bu gurur dolu Portekiz atasözü, bugün bile yüceltilen o büyük keşif yolculuklarının ne anlama geldiğini ifade eder. Vasco da Gama'dan Serpa Pinto'ya, Portekizliler, denizde ve karada gezegenin sınırlarına ve yüreğine ulaştılar.

"Denizci" lakabıyla anılan Portekiz Prensi Henry dünyada insanoğlunun yerleşebileceği bütün karaları iki kuşak içinde Avrupalılara açan okyanus ötesi keşifleri gerçekleştiren deniz yolculuklarının başlaması için gerekli koşulları hazırladı. Aslında başarısı, gemilerin okyanuslardaki dayanıklılığını ve hızını artırmaktan başka bir şey değildi. Bu amaçla, zamanının bilgi birikimi, cesur kaptanları ve gemi ustalarını bir araya getirdi. Henry'yi denizlere çıkaran ilk nedenlerden birisi, yarı efsaneleşmiş bir Hristiyan karakteri olan Prester John'un ülkesi olan Habeşistan'a ulaşmak ve böylece Müslüman devletleri arkadan çevirip ezmektir. Bunun için Afrika'nın güneyinden dönüp doğusuna erişmek Portekiz keşiflerinin çıkış noktasını oluşturdu. Bu bakımdan Afrika kıyılarında ilerlerken toplanan köleler ve diğer ticari ürünlerden elde edilen kar, Portekiz girişiminin sonradan ortaya çıkan meyveleriydi.

Gama, Ümit Burnu'nu dönüp Hindistan'a ulaştığı yolculuğunu 1499'da tamamladı. Aradan geçen 10 sene içerisinde Portekizliler, sayıca çok daha üstün İslam donanmasını, Umman Denizi'ndeki Diu Limanı açıklarında yenilgiye uğrattılar ve böylece Hint Okyanusu'nda deniz üstünlüklerini kurma yolunda ileri bir adım atmış oldular. Goa'yı 1510, Malaka'yı 1511, Hürmüz Adası'nı 1515'te ele geçirip buralarda üsler kurdular. Portekizliler 1511-1512'de Baharat Adaları'nda görüldüler. Portekizli bir tüccar 1513'te artık Kanton'daydı. Bir kuşak geçmeden 1545'te Japonya'yla da misyonerlik ve ticaret ilişkileri, 1557'de Güney Çin'de Makao'da daimî bir Portekiz yerleşim birimi kuruldu. Çin ve Japonya'ya dayanan Portekiz ilerlemesi rakibi İspanya'nın Filipinler'e yayılan alanıyla kesişmiştir. Portekizlilerin 1500'lerin başından itibaren gerçekleştirdiği deniz hakimiyeti, Asya'nın yerleşik unsurları üzerinde çarpıcı değişimler yaratmadı. Güneydoğu Asya'nın en büyük gücü olan Çin açısından, deniz ticaretinin Portekizlilerin kontrolüne girmesinin ya da başkaları tarafından yönlendirilmesinin pek bir önemi yoktu. Çinlilere göre Güneydoğu Asya'dan gelen Müslüman, Japon korsanı ve Avrupa'nın gaga burunluları ötekiydi; "güney denizi barbarları"ydı. Pekin'e göre hepsi aynıydı. Portekizlilerin Hint Okyanusu'nda ve Asya'da yarattığı sıkıntıları Araplar, Venedikliler, Osmanlı Türkleri ve Güney Asya milletleri fark etmiş; Portekizlilere direniş göstermişlerdir. Bununla birlikte Portekizlilere denizde üstünlüklerini bırakmamışlardır. Venedik, Portekizlilere karşı Memlûklere ve Arap tüccarlarına yardım etmiştir. Ne var ki Almeida, 1509'da Memlûklerin gönderdiği donanmayı yenilgiye uğratmıştır. Venedik, Süveyş'ten bir kanal açarak yeni keşfedilen yolu faydasız hâle getirmeyi düşünmüştür. Ancak Avrupa'daki savaşlar yüzünden bunu gerçekleştirememiştir.

Memlukleri ortada kaldırıp Mısır'da egemenlik kuran Osmanlılar, Portekizlilere karşı daha etkili bazı girişimlerde bulundular. Portekizliler, Asya sularında Haçlı zihniyetini bir kenara bırakmamışlardı. Yarımadalarında Müslümanlara karşı verdikleri direnişle başlayan saldırgan tutum buraya da taşınmıştı. Hindistan'daki Portekiz valisi Albuquerque, Mekke'yi alarak peygamber-

rin mezarını ele geçirmeyi bile düşündü. Güney Asya'daki milyonlarca Müslüman, hac yolları sıkıntıya girince Osmanlı padişahına başvurdu- lar. Portekiz saldırılarına karşı yardıma ihtiyacı olan Cava'dan padişaha elçi heyetleri gönderildi. Cavalıların en çok ihtiyaç duyduğu şey Portekizlilerin en büyük silahı toptu. Cava sultanı Alaeddin'e yardım için I. Süleyman (Kanunî) bu ülkeye bir donanma ile Türk topçuları gönderdi. Bu topçuların oraya yerleştikleri günümüzde belgelerle kanıtlanmıştır. Müslümanlardan başka Portekiz saldırısına uğrayan Hint racaları da Osmanlı padişahının kendilerine vereceği desteği önemsiyorlardı. Öyle ki Kalikut ve Seylan racaları padişahın kendilerine yardım etmesi durumunda, bütün memleket ahaliyle İslam dinine geçeceklerini söylüyorlardı. Portekizliler, Gücerat hükümdarı Bahadır Şah'a ait Diu şehrini ele geçirince Bahadır Şah, padişahın yardım isteğinde bulundu. Ancak bir süre sonra, 1537'de Portekizliler tarafından öldürüldü. Mısır valisi Hadım Süleyman Paşa 72 gemiden ve 20.000 kişilik mürettebattan oluşan donanmasıyla Haziran 1538'de Hindistan'a doğru hareket etti. Yolu üzerindeki Aden'i alarak bir Osmanlı sancağı hâline getirdi. Diu önüne asker çıkardı ve şehri kuşattı. Osmanlılar büyük toplar kullandılar. Fakat Portekizliler şiddetle direndiler. Batı dünyasında Hadım Süleyman Paşa'nın dünya savaşı olarak nitelenen bu Hint Deniz Seferi'nden Hadım Süleyman Paşa kesin bir sonuç alamadan Mısır'a, oradan da İstanbul'a döndü. Osmanlıların en önemli kazancı, Portekizlilerin Kızıldeniz'e ve Arabistan'a saldırılarına karşı ileri karakol konumunda olan Aden'in alınması oldu. Ama bu önemli bir hamleydi ve Kızıldeniz yolunun sürekli açık kalması anlamına geliyordu.

Portekizlilerin Afrika ve Asya'yı; İspanyolların Yeni Dünya'yı keşfi önemli etkileşimlere yol açtı. Bu keşifle birlikte deniz aşırı ticaret genişledikçe Avrupa karabiber, kahve, kakao, şeker ve tütün gibi egzotik "koloni" ürünleriyle doldu. İlk kez Fransa'da 1542'de kayıtlara geçen kuru fasulye, aynı dönemde İtalya üzerinden her tarafa yayılan domates ve Balkanlar'da yetiştirilen kırmızı biberin kaynağı hep aynıydı: Amerika. Avrupa'nın Amerika ile etkileşimi büyük bir insan, hastalık, bitki ve hayvan değiş tokuşuna neden oldu. Buna

“Kolomb Değiş Tokuşu” denmektedir. Ancak bu değiş tokuş günümüze değin, kararlı bir şekilde Batı Avrupa’daki devletlerin çıkarına hizmet etti. Bir iddiaya göre Avrupa Amerika’dan frengiyi aldı; fakat bu hastalığın yol açtığı tahribat yerli Amerikalıların büyük bir kısmını gerçekten yok eden çiçek, zatülcenp ve tifüs salgınlarıyla karşılaştırılmayacak kadar azdı. Avrupalılar Amerikalılara atları tanıttılar ve karşılığında çok önemli iki besini, patates ve mısırı; ayrıca evcil kümes hayvanları arasında en önemlisi ve besleyicisi olan hindiyi aldılar. Erken modern dönemin sonunda Avrupa’nın nüfusunun dramatik bir şekilde artışının ardında yatan en önemli etkenlerden biri olarak Amerikalıların besin kaynağına yaptıkları katkı gösterilmektedir.

Keşiflerin sonraki aşamasında bu serüvene aktif biçimde katılan Hollanda ve İngiltere’yi de unutmamak gerekir. Hollandalıların Avrupa ekonomisindeki yükselişinin sırrı tuzlanmış ringa balığını Avrupa pazarlarına sunmakta ve *Baltık’tan yapılan nakliyata* egemen olmakta saklıydı. Bu alandaki becerileri sayesinde *Avrupa’nın nakliyecileri* hâline geldiler. 17. yüzyıl sonlarında dünya çapında, özellikle Uzakdoğu’da koloniler ve ticaret merkezleri kurdular. Uzakdoğu’da Portekizlilerin ardından yerel deniz ticaretini ele geçirdiler. İngilizlerin denizdeki üstünlüğünün kökeni *Atlas Okyanusu’ndaki balıkçılığa* dayanıyordu. Newfoundland kıyılarında yakaladıkları besin değeri yüksek morina balığını gemilerde kurutup tuzluyor ve Akdeniz ülkelerine satıyorlardı. Hollandalılar ve İngilizler, uzmanlaşmış pazarlara yönelik olarak yavaş yavaş başlangıçtaki ilgi alanlarını genişletip çeşitlendirdi. Bu sırada İspanya ve Portekiz’in okyanus ötesindeki kolonileriyle ticareti önemli olsa da en azından teorik olarak kapalıydı. Fransa da yarışın dışında kalmamıştı, deniz aşırı ticareti 17. yüzyılın ilk yarısında ikiye katlandı.

Keşifler çağının dünyada tırmandırdığı unsurlardan birisi de insan ticareti diyebileceğimiz köleciliğin yaygınlık kazanmasıydı. Keşiflerin en başından itibaren Batı Afrika’da toplanan kölelerin neredeyse tamamı uzun bir süre boyunca Avrupa’yla Atlantik Adaları’ndaki Portekiz ve İspanyol sömürgelerinde satıldı. Ardından

çok önemli bir değişiklik yaşandı. 16. yüzyıl ortalarında Afrikalı köleler Atlantik’in karşı kıyılarındaki Brezilya, Karayip Adaları ve Kuzey Amerika’ya gönderilmeye başlandı. Bu olay Amerika kıtalarındaki Afrika kökenli nüfusun olağanüstü biçimde arttığı uzun dönemin başlangıcıydı. Avrupalıların deniz aşırı yerlerdeki ekonomik başarısını sağlayan işgücünün büyük kısmını siyahi köleler oluşturuyordu. Bunların büyük çoğunluğu tarlalarda veya ev hizmetlerinde çalıştırılıyordu. Siyah zanaatkarlar veya sonraları siyahi fabrika işçileri alışılmadık bir durum olma özelliğini sürdürdü. Kölelik Amerikan tarımının ve dolayısıyla sanayinin evrimini büyük ölçüde belirledi.

Edebiyat ve Sanatta Keşiflerin Yansımaları: İtalyanlar keşif haberlerinin yayılmasında önemli rol oynadılar. Kolomb, Floransalı hümanist coğrafyacı Paolo Toscanelli’yle temas hâlinde olan bir Cenovalıydı. Vicenzalı Antonio Pigafetta, 1519’da Macellan’la dünyanın etrafında seyahate çıkmış ve gördüklerini yazmıştı. Keşifler birçok Avrupalının hayal gücünü ciddi şekilde etkilemiş, hatta uzay ve zamandaki kendi konumlarını algılayışlarını bile değiştirmişti. Kolomb “İkinci Neptün” olarak tanımlanmıştı.

Avrupa’nın dışına yapılan seyahatlere dair birçok birinci el anlatı 16. yüzyılda yayımlandı. Londra’da Papaz Richard Hakluyt ve Frankfurt’ta gravürçü-yayıncı Theodor de Bry, seyahat derlemeleri yayımladılar. Bu iki adam tanışıyorlardı. Ayrıca Hakluyt, Fransız Kraliyet Kozmografı Andre Thevet’i ve kendisini yayın konusunda teşvik eden hümanist coğrafyacılar Gerard Mercator ve Abraham Ortelius’u da taniyordu.

On altıncı yüzyılın ikinci yarısından itibaren, Avrupa’nın dışındaki dünya hakkında yazılan tarih kitapları hızla çoğalmaya başladı. Joao de Barros, Portekiz’in Asya’daki sömürgelerinin öyküsünü anlattı. Gonzalez de Mendoza da Çin’le ilgili yazılar yazdı. Hernan Cortes’in papazı Lopez de Gomara ve Cizvit Jose de Acosta Amerika’yı fatihlerin ve misyonerlerin bakış açısından anlattılar. Yeni Dünya’da on dört yıl geçirmiş bir Milanolu olan Girolamo Benzoni’nin yazdığı tarih, İspanyolların zalimliklerini eleştirdi.

Avrupa'nın ötesindeki dünyanın on altıncı yüzyılda yazılmış en dikkat çekici anlatılarından biri, ikinci Kolomb olarak adlandırılan "Leo Africanus" tarafından 1550'de İtalyanca yayımlanan *Description of Africa/Afrika'nın Tasviri* idi. Bu kitap, Avrupa'yı hem içeriden hem de dışarıdan tanıyan bir yazarın eseri idi. İslami adıyla anmak gerekirse, Hasan al-Wazzan, Granada doğumluydu. 1492'de Müslümanların İspanya'dan ihracından sonra, ailesiyle birlikte, hükümdarın temsilcisi olarak iyi bir kariyere sahip olacağı Fez'e yerleşti. 1518'de Sicilyalı korsanlar tarafından ele geçirilen Hasan, Roma'ya götürüldü ve Papa X. Leo'ya takdim edildi. Hristiyanlığa geçen ve bizzat Papa tarafından vaftiz edilen Hasan, adını Giovanni Leo olarak değiştirdi. Muhtemelen önce Arapça yazıp sonra İtalyancaya çevirdiği, Afrika'nın coğrafi tarihi, Fransızca, İspanyolca ve İngilizceye çevrildi.

Keşifler sonrası haritalar daha da önemli hâle geldi. Hollandalı Abraham Ortelius tarafından derlenen ve 1570'te yayımlanan *Theatre of the World/Dünya Tiyatrosu* gibi dünya haritaları ve atlaslar, bakana bütün bir dünya duygusu verdi. Piyemonteli yazar Giovanni Botero'nun 1590'larda derlediği *Descriptions of the World/Relationi Universali/Dünyanın Tasviri*, anlattığı yerlerin siyasal yapıları ve dinleri hakkında ayrıntılı bilgiler veriyordu.

Avrupa'nın ötesindeki dünyaya ait imgeler genellikle belirli klişelere dönüştürülmüştü. Bu klişeler arasında klasik olanları çoğunlukta idi. Örneğin, Eskiçağ'da Yaşlı Pliny'nin eserinde olan ve Hindistan ve Etiyopya'da yaşadıklarına inanılan, tek bacaklı Sciopodlar, tek göğüslü Amazonlar, köpek başlı Cynocephaluslar ya da kafaları olmayan Blemmyalar gibi "ucube ırklar" 1492'den sonra Yeni Dünya imgesinin içine yeniden yerleştirildiler.

Asya'nın algılanışı da çeşitli klişelere dayandırıldı. Osmanlılar ve Moğollar çoğunlukla oryantal despotizm örnekleri olarak aktarıldılar. *Republic* (1576) adlı eserinde, Jean Bodin Osmanlı Devleti'ni, padişahın tüm mülkiyetin sahibi olduğu bir *monarchie seigneuriale/mutlak monarşi* olarak tarif etti.

Başta Fransız Pierre Belon ve Alman Leonhard Rauwolf olmak üzere, bazı araştırmacılar, özellikle bitkilerini ve hayvanlarını incelemek üzere Ortadoğu'ya gittiler. Portekizli Doktor Garcia d'Orta, Hindistan'ın bitkileri ve ilaçları hakkında bir kitap yazdı (1563); İspanyol meslektaşı Nicolas Monardes ise benzer bir çalışmayı Amerika için yapmıştı (1565).

Keşifler çağı devam ederken seyahat etme sanatı üzerine yazan Alman Hiarius Pyrckmair gibi yazarlar, okurlarına dağları, ormanları, vadileri, nehirleri görmek için yollara düşüp gezmelerini salık veriyorlardı.

Dünyanın keşfi sonsuz bir işti ve öyle keşifler çağında birdenbire tamamlanacak gibi durmuyordu. Avrupalıların keşif macerasında ilk sırada yer alan Afrika kıtasının keşfi bu açıdan dramatik bir nitelik içerir. Zira Portekizlilerin kolayca yerleştiği Afrika kıyılarına nazaran kıtanın iç kesimlerinin keşfi 19. yüzyılın sonuna kadar sürdü. Kimbilir hâlen Afrika'nın iç kısmında beyaz adamın ayak basmadığı bir yerler vardır. Ne var ki insan meraklı bir varlık olarak kâşif yönünü asla kaybetmeyecektir. Dünyanın keşfi tamamlanmadan aynı insan uzayı ve belki de kendi iç dünyasını keşfe kalkıştı. Bu açıdan keşifler hiç bitmeyecek bir süreç gibi durmaktadır.

Keşiflerle ilgili yazımıza burada son verirken gelecek sayıda 15. yüzyılda dünyayı dolaşan seyahatçıları büyüteç altına alacağımızı belirtmeden geçemeyeceğiz. Gelecek sayıda görüşmek üzere.

SEÇİLMİŞ KAYNAKÇA

- Arnold, D. (2001). *Coğrafi Keşifler Tarihi*. 2. Baskı. (Çev. Osman Bahadır). İstanbul: Yöneliş Yayınları.
- Bauer, S. W. (2014). *Dünya Tarihi 2. Cilt: Ortaçağ Roma İmparatorluğunun Çöküşünden Rönesans'a*. (Çev. Mihriban Doğan). İstanbul: Say Yayınları.
- Bauer, S. W. (2014). *Rönesans Dünyası Aristoteles'in Yeniden Keşfinden Konstantinopolis'in Fethine*. (Çev. Mehmet Morali). İstanbul: Alfa Basım Yayın.
- Boorstin, D. J. (1996). *Keşifler ve Buluşlar*. 2. Baskı. (Çev. Fatoş Dilber). Ankara: Türkiye İş Bankası Yayınları.
- Braudel, F. (2017). *Maddi Uygarlık Dünyanın Zamanı*. 3. Baskı. (Çev. Mehmet Ali Kılıçbay). İstanbul: İmge Kitabevi.
- Braudel, F. (2017). *Maddi Uygarlık Mübadele Oyunları*. 3. Baskı. (Çev. Mehmet Ali Kılıçbay). İstanbul: İmge Kitabevi.
- Burke, P. (2016). *Avrupa'da Rönesans Merkezler ve Çeperler*. (Çev. Uygur Abacı). İstanbul: Isık Yayınları.

Tablo 3. Keşif Güncesi

Tarih	Keşif
1400	Fransız Jean Bethencourt, Kanarya Adaları'nı Kastilya (İspanya) adına yeniden keşfeder.
1419-40	Venedikli Niccolo de Conti, Güney Hindistan ve Bombay kıyıları boyunca Güneydoğu Asya ve Güney Çin'e seyahat eder.
1420	Portekizli Joao Goncalves Zarco, ülkesi adına Atlas Okyanusu'nda Madeira adalarını keşfeder.
1432	Portekizli Gonçalo Velho Cabral, ülkesi adına Kuzey Atlantik Okyanusu'nda bulunan Azorlardaki Santa Maria ve St. Miguel adalarını yeniden keşfeder.
1433-35	Portekizli Gil Eannes Avrupalıların o ana kadar bildiği Bojador Burnu'nun güneyine geçmeyi başarır.
1442	Portekizli Nuno Tristao, ülkesi adına Cape de Verde'ye (Yeşil Burun Adalarına) ulaşır.
1462	Portekizli Pedro de Cintra, Sierra Leone'ye ulaşır.
1468-74	Rus Athanasius Nikitin, Volga'dan Orta Asya ve İran üzerinden Hindistan'da Gücerat, Cambay ve Chaul'a ve oradan iç kısımlarda Bidar ve Golconda'ya gider.
1471	Portekizli Fernando Poo, ülkesi adına kendi adıyla anılacak olan Batı Afrika kıyılarındaki Fernando Poo (bugünkü adıyla Bioko) adasını keşfeder.
1471	Portekizli Pedro d'Escobar, Gine Körfezi'ndeki Sao Tome, Annobon ve Principe Adaları'nı keşfeder.
1481	Elmina'da (bugünkü Gana topraklarında) Portekiz'in Afrika ticaret üssü olarak bir kale kurulur.
1484	Portekizli Diego Cam, ülkesi adına Kongo Nehri, Angola ve Namibya kıyılarını keşfeder.
1486	Portekizli Bartholomew Diaz, Ümit Burnu'na ulaşır ve ülkesine geri döner.
1487	Portekizli Pedro de Covilha, ülkesi adına Afrika'dan kara yolunu da kullanarak Aziz John'u aradığı yolculuğunda bir gemiyle Hürmüz, Goa ve Malabar'ı ziyaret eder, böylece Hindistan'a ulaşan ilk Portekizli olur ve ardından Habeşistan'a yerleşir.
1492	(6 Eylül) Cenevizli (İtalyan) Kolomb, Kanarya Adaları'ndan Kastilya (İspanya) adına yola çıkar.
1492	(12 Ekim) Kolomb, San Salvador'a (Watling Adası) varır.
1493	(3 Mayıs) Papa VI. Alexander İspanya ve Portekiz arasında dünyayı böler.
1493	(Eylül) Kolomb ikinci yolculuğunda Jamaika'yı keşfeder.
1494	Tordesillas Antlaşması'yla İspanya Atlas Okyanusu'nda kuzey-güney doğrultusundaki bir sınır çizgisinin batısında keşif seferlerine çıkma hakkını elde eder. Portekiz bu hattın doğusunda aynı hakkı kazanır.
1494-99	Cenevizli Hieronimo di Santo Stefano, Malabar'ı ve Coromandel sahilini, Seylan ve Pegu'yu ziyaret eder.
1497	Portekizli Vasco da Gama, ülkesi Portekiz adına Ümit Burnu'ndan ilerler, Natal (Noel Günü) ve Mozambik'i görür, Hint Okyanusu'ndaki Zanzibar Adası'na iner ve Hindistan'daki Calicut'a geçer.
1497	Ceneviz doğumlu İtalyan John Cabot, Birleşik Krallık adına Kanada'daki Newfoundland'ı yeniden keşfeder.
1498	(1 Ağustos) Kolomb üçüncü yolculuğunda Trinidad ve Orinoco'yu keşfeder.
1499	Floransalı Amerigo Vespuçi, İspanya adına Venezuela'yı keşfeder.

Tablo 3. Keşif Güncesi (Devam)

1499	İspanyol Vicente Yanez Pinzon, ülkesi İspanya adına Amazon Nehri'ni ve Oiapoque Nehri'ni keşfeder.
1500	Portekizli Pedro Cabral, ülkesi Portekiz adına Calicut'a giderken Brezilya'yı keşfeder.
1500	İspanyol Juan de la Cosa tarafından Yeni Dünya'nın ilk haritası yapılır.
1500	Portekizli Gaspar Corte Real, ülkesi Portekiz adına St. Lawrence'ın ağzına iner ve Labrador'u yeniden keşfeder.
1501	Vespuçi, Portekiz adına Güney Amerika'daki Rio de Janerio'ya doğru ilerler ve bunun bir Yeni Dünya olduğunu kanıtlar.
1501	Portekizli Tristan d'Acunha, Birleşik Krallık adına, kendi adıyla anılan adasını keşfeder.
1501	İspanyol Joao da Nova, Portekiz adına Atlantik Okyanusu'ndaki Ascension adasını keşfeder.
1502 (1505?)	İspanyol Juan de Bermudez, ülkesi adına, adıyla anılacak adaları keşfeder.
1502-4	Kolomb dördüncü yolculuğunda Honduras'ı keşfeder.
1503-8	İtalyan (Bolognalı) Ludovico di Varthema İskenderiye, Beyrut, Trablus, Halep, Şam, Mekke, Medine ve Hindistan'a seyahatler eder. Mekke'yi ziyaret eden ilk Müslüman olmayan Avrupalı olarak dikkat çeker.
1505-12	Portekizli Pedro Mascarenhas, ülkesi adına, Hint Okyanusu'ndaki Bourbon (Reunion), Rodrigues, Mascarene ve Mauritius adalarını keşfeder.
1507	<i>Martin Waldseemüller, Cosmographia'sında Yeni Dünya'yı Amerika olarak adlandırmayı teklif eder.</i>
1509	(11 Eylül) Portekizli Lopes di Sequira, ülkesi adına Malaka'ya (Malezya) ulaşır.
1512	Portekizli Francisco Serrao, ülkesi adına Endonezya ve Hint adaları üzerinden Maluku'daki Banda Baharat Adaları'na ulaşır.
1513	İspanyol Juan Ponce de Leon, ülkesi adına Florida'yı keşfeder.
1513	İspanyol Vasco Nunez de Balbao, ülkesi İspanya adına Panama Kıstağı'nı geçer ve Pasifik'i görür.
1517	İtalyan John Cabot'un oğlu Sebastian Cabot, İngiltere adına Hudson Körfezi'ni keşfeder.
1517	İspanyol Juan Diaz de Solis, ülkesi İspanya adına Güney Amerika'daki Rio de la Plata Nehri'ni keşfeder.
1518	İspanyol Juan de Grijalva, ülkesi İspanya adına Meksika'yı keşfeder.
1519	İspanyol Fernando Cortes, ülkesi İspanya adına Meksika'yı fetheder.
1519	Portekizli Ferdinand Magellan İspanya adına dünyanın çevresini dolaşmaya başlar.
1519	İspanyol Francisco de Garay, ülkesi İspanya adına Meksika Körfezi'nin kuzey kıyılarını keşfeder.
1520	Portekizli Ferdinand Magellan, Monte Video'yu görür, Patagonya ve Güney Amerika'nın Güney burnunda bulunan Tierra del Fuego'yu keşfeder ve Pasifik'e ulaşır.
1520-26	Portekizli misyoner ve kâşif Fransisco Alvarez, Sudan'ı keşfeder.
1521	(6 Mart) Portekizli Ferdinand Magellan, Ladrões (Marianas)'ı keşfeder ve Filipinler'de öldürülür.
1522	Magellan'ın filosunda İspanyol Sebastian del Cano komutasındaki Victoria gemisi, üç yılın ardından dünyanın çevresini dolaşarak İspanya'ya geri dönmeyi başarır.

Tablo 3. Keşif Güncesi (Devam)

1524	İtalyan Giovanni da Verazzano, Fransa Kralı adına Cape Fear'dan New Hampshire'a kadar ilerler.
1527	İspanyol Alvaro Saavedra, ülkesi İspanya adına Meksika'nın batı kıyısından Pasifik boyunca Maluku Adalarına yelken açar.
1529	İspanya ve Portekiz arasındaki sınır çizgisi Maluku Adalarının 17° doğusunda sabitlenir.
1531	İspanyol Francisco Pizarro ülkesi İspanya adına Peru'daki İnka topraklarını fetheder.
1532	İspanyol Fernando Cortes, ülkesi İspanya adına California'yı ziyaret eder.
1534	Fransız Jacques Cartier, Fransa Kralı adına Kanada, St. Lawrence nehrini ve vadisini keşfeder.
1535	İspanyol Diego d'Almagro İspanya Kralı adına Şili'yi fetheder.
1536	İspanyol Gonsalo Pizarro And Dağları'nı geçer.
1537-58	Portekizli Ferdinand Mendez Pinto, ülkesi Portekiz adına Habeşistan, Hindistan, Malay Takımadaları, Çin ve Japonya'ya seyahat eder.
1539	İspanyol Francesco de Ulloa, ülkesi İspanya adına Meksika'nın Batı kıyısı ve Kaliforniya Körfezi'ni keşfeder.
1541	İspanyol Francisco de Orellana, ülkesi İspanya adına Amazon'a yelken açar.
1542	İspanyol Ruy Lopez de Villalobos, Yeni Filipinler, Garden (Los Jardines) ve Pelew Adalarını keşfeder ve İspanya için Filipinler'i ele geçirir.
1542	İspanyol Juan Rodriguez Cabrillo, ülkesi İspanya adına Kuzey Amerika'nın Batı sahillerini keşfeder ve Cape Mendocino'ya kadar ilerler.
1542	Portekizli Antonio de Mota, Japonya'yı ilk defa ziyaret eder.
1542	İspanyol Juan Gaetano, Atlas Okyanusu'nun güneyindeki Sandviç Adalarını fark eder.
1543	Ortez de Retis, Yeni Gine'yi keşfeder.
1549	Portekizli Francisco Barreto, ülkesi Portekiz adına Aşağı Zambezi'yi keşfeder.
1553	İngiliz Sir Hugh Willoughby, İngiltere Kralı Henry VII tarafından görevlendirilerek Kuzey Burnu'nu geçer, Kuzey-Doğu Geçidi'ni dener ve Novaya Zemlya'yı görür.
1554	Willoughby'nin kaptanı İngiliz Richard Chancellor, Arhangelsk'e (Rusya'nın Avrupa'da yer alan kısmı) ulaşır ve karadan Moskova'ya gider.
1558	İngiliz Anthony Jenkinson, İngiliz Krallığı adına Moskova'dan Buhara'ya seyahat eder.
1567	İspanyol Alvaro Mendana, ülkesi İspanya adına Pasifik Okyanusu'ndaki Solomon ve Markiz Adalarını keşfeder.
1572	İspanyol Juan Fernandez, ülkesi İspanya adına kendi adıyla bilinen Juan Fernandez Adası ile Pasifik Okyanusu'ndaki St. Felix ve San Ambrose Adalarını keşfeder.
1576	İngiliz Martin Frobisher, ülkesi İngiltere adına kendi adıyla bilinen Frobisher Körfezi'ni keşfeder.
1577-79	İngiliz Francis Drake, İngiliz Krallığı adına dünyayı dolaşır ve Kuzey Amerika'nın batı kıyısını keşfeder.
1579	Rus Yermak Timofeyevich, ülkesi Rus Çarlığı adına Sibiry'a'nın fethine başlar.
1580	Hollandalılar Guyana'ya yerleşir.
1586	İngiliz John Davis, ülkesi İngiltere Krallığı adına adıyla anılacak olan Davis Boğazı'ndan geçer ve 72° Kuzey enlemine ulaşır. 1592'de Fakland Adalarını keşfeder.
1590	İngiliz Andrew Battel Aşağı Kongo'yu ziyaret eder.

Tablo 3. Keşif Güncesi (Devam)

1592	İspanya Kralı II. Philip'e hizmet eden Yunan asıllı Juan de Fuca Kuzey Amerika'nın kuzey batısında uçsuz bucaksız bir deniz keşfettiğini öne sürer.
1596	Hollandalı William Barentz, İngiltere Krallığı adına Ayı Adası ve Spitzbergen'i (Norveç Takımadaları'ndan) keşfeder ve 80° Kuzey enlemine ulaşır.
1596	İspanyol Katolik Cizvit Misyoner Pedro Paez, Afrika Boynuzu'nu geçer ve Mavi Nil'in kaynağını ziyaret eder.
1598 (1591?)	İspanyol Alvaro Mendana, ülkesi İspanya adına Pasifik Okyanusu'ndaki Markiz Adaları'nı bir kez daha keşfeder.
1599	Hollandalı Houtman, ülkesi Hollanda adına Sumatra'daki Açe'ye (Endonazyaya Eyaleti) ulaşır.
1603	İngiliz Stephen Bennett, İngiliz Büyükelçisi Sir Francis Cherry adına 74.13° Kuzey enlemindeki Cherry Adasını yeniden keşfeder.
1605	İspanyol Louis Vaz de Torres ülkesi İspanya adına, kendi adıyla anılan Torres Boğazı ve Yeni Gine'nin Güney kısmını keşfeder.
1606	Portekizli Pedro Fernandes de Quiros, İspanya Krallığı adına, Tahiti'yi ve Avustralya'nın kuzeydoğu kıyılarını keşfeder.
1608	Fransız Samuel de Champlain, ülkesi Fransa adına, kendi adını taşıyan Champlain Gölü ve Ontario Gölü'nü keşfeder.
1609	İngiliz Henry Hudson, ülkesi İngiltere adına, adıyla anılan Hudson Nehri'ni keşfeder.
1610	İngiliz Henry Hudson, ülkesi İngiltere adına, adıyla anılan Hudson Körfezi'ni keşfeder.
1611	Hollandalı Jan Mayen kendi adıyla anılan adaya ulaşır.
1615	Hollandalı Jakob Le maire, Horn Burnu'nu dolandır ve Yeni Britanya'yı görür.
1616	Hollandalı Dirk Hartog, Batı Avustralya'da 27° Güney enleminde kıyı boyunca ilerler.
1616	İngiliz William Baffin, İngiltere adına, kendi adıyla anılan Kanada'daki Baffin Körfezi'ni keşfeder.
1618	Bir Berberi tüccarı olan George Thompson, Gambia'ya yelken açar.
1619	Hollandalı Jakob Dedel ve Hollandalı Frederick de Houtman, Batı Avustralya'da 32,5° güney enleminde kıyı boyunca ilerler (Edel Adası).
1622	Hollanda gemisi <i>Leeuwin</i> , Avustralya'nın güneybatı burnuna ulaşır.
1627	Hollandalı Peter Nuyts ülkesi Hollanda adına, kendi adıyla anılan takımadaları keşfeder.
1630	Kanarya Adalarındaki Ferro'da ilk boylam meridyeni belirlenir.
1631	İngiliz Luxe Fox, ülkesi İngiltere adına Hudson Körfezi'nin geri kalan kısmını keşfeder.
1639	Kupiloff, Sibiry'a'nın doğu kıyısı boyunca ilerler.
1642	Hollandalı Abel Janszoon Tasman, ülkesi Hollanda adına Van Diemen's Land (Tazmanya) ve Staaten Land'i (Yeni Zelanda) keşfeder.
1642	Rus Wasilei Pojarkof, ülkesi Rusya adına Amur Nehri boyunca ilerler.
1643	Hollandalı Hendrik Brouwer, ülkesi Hollanda adına Yeni Zelanda'yı tanımlar.
1643	Hollandalı Abel Janszoon Tasman, ülkesi Hollanda adına Hint Okyanusu'ndaki Fiji'yi keşfeder.
1645	Rus Michael Staduchin ülkesi Rusya adına Kolima'ya ulaşır.
1645	İtalyan Fransisken Misyonerler, Aşağı Kongo'yu araştırmaya başlar.
1648	Kazak Dishinef, Asya ve Amerika arasında yelken açar.

Tablo 3. Keşif Güncesi (Devam)

1796	İskoç Mungo Park, İngiltere adına Nijer'e ulaşır. Burada bulunan yerli savaşılarla savaşır, ölür.
1796	Portekizli Francisco Jose de Lacerda ülkesi Portekiz adına Mozambik'i keşfeder.
1797	İngiliz George Bass, ülkesi İngiltere adına adıyla anılan Bass Boğazı'nı keşfeder.
1799-1804	Prusyalı Alexander von Humboldt, ülkesi Prusya adına Güney Amerika'yı keşfeder.
1800-4	Amerikalı Meriweter Lewis ve William Clarke, ülkeleri Amerika adına Amerika'nın batısında bulunan Missouri Havzasını keşfederler.
1801-4	İngiliz Matthew Flinders, İngiliz Kraliyet Donanması adına Avustralya'nın güney kıyılarında yol alır.
1805-7	Amerikalı Zebulon Montgomery Pike, Amerika adına Mississippi ve Kızıl Nehir kaynakları arasındaki araziye araştırır.
1814	Gallerli George William Evans, Britanya İmparatorluğu adına Avustralya'daki Lachlan ve Macquarie nehirlerini keşfeder.
1816	İngiliz Kaptan John Smith, ülkesi İngiltere adına Güney Shetland Adaları'nı keşfeder.
1817-20	Alman Johann Baptist Ritter von Spix ve Alman Carl Friedrich Philipp von Martius, Brezilya'yı ulaşırlar.
1817-22	İngiliz Kaptan King, Avustralya'nın kıyı şeridini haritalar.
1819-22	İngiliz Sir John Franklin, İngiliz Sir George Back ve İskoç Sir John Richardson, İngiliz Kraliyet Donanması adına karadan Kuzey-Batı Geçidi'ni aşmayı denerler.
1819	İngiliz Sir William Edvard Parry, İngiliz Kraliyet Donanması adına Lancaster Boğazı'nı keşfeder ve 114° Batı enlemine ulaşır.
1820-23	Baron Ferdinand Friedrich Georg Ludwig von Wrangel, Rus Kraliyet Donanması adına, adıyla anılan araziye keşfeder.
1821	Rus Fabian Gottlieb Thaddeus von Bellinghausen, ülkesi Rusya adına zamanının bilinen en güneydeki toprağı olan Peter Adası'nı keşfeder.
1822	İngiliz Dixon Denham ve İskoç Hugh Clapperton, İngiltere adına Çad Gölü'nü keşfederler ve Sokoto'yu ziyaret ederler.
1822-23	İngiliz William Scoresby, ülkesi İngiltere adına Doğu Grönland kıyılarını keşfeder.
1823	İngiliz James Weddell, 74.15 ° Güney enlemine ulaşır.
1826	İngiliz Binbaşı Alexander Gordon Laing, ülkesi İngiltere adına Mali'deki Timbuktu'ya ulaşan ilk Avrupalı kâşif olur ve buradan dönüşünde öldürülür.
1827	Fransız Rene Caillie, ülkesi Fransa adına Timbuktu'yu ziyaret eder.
1828-31	İngiliz Kaptan Charles Napier Sturt, Darling ve Murray'in izini sürer.
1829-33	İskoç Sir John Ross, İskoç Kraliyet Donanması adına Kuzey-Batı Geçidi'ni geçmeyi dener; Boothia (Felix) Yarımadası'nı keşfeder.
1830	İngiliz uzmanlar kurulu Kraliyet Coğrafya Derneği kurar ve ertesi yıl Afrika Deneği ile birleşir.
1831-35	Almanya doğumlu Büyük Britanya Kâşifi Sir Robert Hermann Schomburgk, Güney Amerika'nın kuzey kıyısındaki Guyana'yı keşfeder.
1831	İngiliz Kaptan John Biscoe, İngiliz Kraliyet Donanması adına Antartika'nın kara kütlesi olan Enderby Land'i keşfeder.
1835-49	Alman Friedrich Franz Wilhelm Junghuhn, Endonezya'daki Java Adası'nı araştırır.

Tablo 3. Keşif Güncesi (Devam)

1837	İskoç Thomas Simpson, Kuzey Amerika'nın anakarası kıyısı boyunca 1277 mil kat eder.
1838-40	Wood, Ceyhun'un kaynağını araştırır.
1838-40	Fransız Cesar Dumont d'Urville, ülkesi Fransa adına Louis-Philippe Land ve Adélie Land'ı keşfeder.
1839	İngiliz John Balleny, ülkesi İngiltere adına adıyla anılan adayı keşfeder.
1839	Prusyalı Kont Sir Pawel Edmund Strzelecki, Birleşik Krallığı adına Gippsand'ı keşfeder.
1840	İngiliz Kaptan Charles Napier Sturt Orta Avustralya'da seyahat eder.
1840-42	Britanyalı James Ross 78.10° Güney enlemine ulaşır; Antarktika'daki Victoria Land'ı ve Erebus ve Terror yanardağlarını keşfeder.
1841	İngiliz Edward John Eyre, ülkesi İngiltere adına Batı Avustralya'nın güneyinden geçer.
1843-47	Fransız Kont Castelnau, Paraguay'ın kaynağının izini sürer.
1844	Prusyalı Friedrich Wilhelm Ludwig Leichhardt, Güney Avustralya'yı keşfeder.
1845	Fransız Katolik Lazarit misyoneri Evariste Ragic Huc, Tibet'i keşfeder.
1845-47	İngiliz Sir John Franklin son yolculuğunu yapar, Kuzeybatı geçidinden geçiş denemesinde bulunur ve kutup yakınında kaybolur.
1847	İskoç John Rae, Birleşik Krallık adına Hudson Körfezi'ni Boothia'nın doğu kıyısına bağlar.
1848	Prusyalı Friedrich Wilhelm Ludwig Leichhardt Avustralya'yı geçmeye çalışır ve ortadan kaybolur.
1849-56	İngiliz David Livingstone, ülkesi İngiltere adına Zambezi'nin izini sürer ve Güney Afrika'yı geçer.
1850-54	İskoç asıllı İrlandalı Sir Robert John Le Mesurier McClure, Birleşik Krallık adına Kuzey-Batı Geçidi'ndeki geçiş denemesinde başarılı olur.
1850-55	Alman Johann Heinrich Barth, Sudan'ı keşfeder.
1853	Amerikalı Dr. Elisha Kante Kane, Birleşik Devletler adına Smith's Sound (Smith Sund) Arktik Deniz Geçidi'ni araştırır.
1854-65	Fransız Louis Léon César Faidherbe, ülkesi Fransa adına Senegambia'yı keşfeder.
1856-57	Alman Schlagintweit kardeşler, İngiltere adına Himalayalar'ı, Tibet'i ve Kunlun Dağları'nı geçerler.
1856-59	Fransız-Amerikalı Paul Belloni Du Chaillu, Fransa adına Orta Afrika'da seyahat eder.
1857-59	İrlandalı Sir Francis Leopold McClintock, İngiliz Kraliyet Donanması adına Franklin'in yolculuğunun kalıntılarını keşfeder ve Kral William Adası'nı araştırır.
1858	İngiliz Sir Richard Burton ile John Hanning Speke, ülkeleri İngiltere adına Tanganika Gölü'nü keşfeder ve Speke Viktorya (Nyanza) Gölü'nü görür.
1858-64	İngiliz David Livingstone, ülkesi İngiltere adına Malavi (Nyasa) Gölü'nün izini sürer.
1859	Kazak Çokan Velihanov Kaşgar'a ulaşır.
1860	İrlandalı Robert O'Hara Burke, Avustralya adına Viktorya'dan Carpentaria'ya seyahat eder.
1860	İngiliz Sir Richard Burton ile John Hanning Speke, ülkeleri İngiltere adına Viktorya (Nyanza) Gölü'nden dönerken, Nil'den yukarı çıkan İngiliz Sir Samuel White Baker ile karşılaşırlar.
1861-62	İskoç M'Douall Stuart, Avustralya'yı güneyden kuzeye kat eder.
1863	İngiliz Rahip William Gifford Palgrave, Orta ve Doğu Arabistan'ı keşfeder.

Tablo 3. Keşif Güncesi (Devam)

1864	İngiliz Sir Samuel White Baker, Albert Nyanza Gölü'nü keşfeder.
1868	Finlandiya-İsveçli Nils Adolf Erik Nordenskiöld, 81.42° ile Grönland'daki en kuzey noktasına ulaşır.
1868-71	İngiliz Ajan, Diplomat Ney Elias, İngiltere adına Orta Çin'i geçer.
1868-74	Aslen İskoç Avustralyalı John Forrest, Batı'dan Orta Avustralya'ya ilerler.
1869-71	Alman Georg August Schweinfurth, Almanya adına Güney Sudan'ı keşfeder.
1869-74	Alman Gustav Nachtigal, ülkesi Almanya adına Çad'ın doğusunu araştırır.
1870	Rus Alexei Pavloviç Fedçenko, Pamir'in kuzeyindeki Transalay sıradağlarını keşfeder.
1870	Anglo-Hintli Sir Thomas Douglas Forsyth, İngiltere adına Sincan Uygur Özerk Bölgesi Yarkent'e varır.
1871-88	Rus Nikolay Przhevalsky, ülkesi Rusya Adına Batı Çin'de dört keşif yapar.
1872-73	Charles Weiprecht and Julius Payer, ülkeleri Avusturya Macaristan adına Franz Josef Takım Adaları'nı keşfeder.
1872-76	İngiliz William Ernest Powell Giles, Kuzey-Batı Avustralya'yı geçer.
1873	İngiliz Albay Peter Egerton-Warburton, ülkesi İngiltere adına Avustralya'yı doğudan batıya kat eder.
1873	İngiliz David Livingstone, ülkesi İngiltere adına Moero (Mweru) Gölü'nü keşfeder.
1874-75	İngiliz Verney Lovett Cameron, İngiliz Kraliyet Donanması adına Ekvatorial Afrika'yı geçer.
1876	İngiliz Amiral Sir Albert Hastings Markham, İngiliz Sir George Strong Nares'in Arktik seferi sırasında 83.20° Kuzeye ulaşır.
1876-77	Amerikalı Gazeteci Henry Morton Stanley, David Livingstone'u aramak için Kongo Nehri'nin yatağını takip eder.
1878-82	Hintli Pundit Kishen Singh (Krishna), İngiltere adına Yangtze (Gökırmak), Mekong ve Brahmaputra nehirleri boyunca yol alır.
1878-79	Finlandiya-İsveçli Nils Adolf Erik Nordenskiöld, Sibiryanın kuzey kıyısı boyunca Kuzey-Doğu Geçidi'ni çözer.
1878-84	İngiliz Joseph Thomson, İngiltere adına Orta Afrika'nın doğusunu keşfeder.
1878-85	Portekizli Alexandre Alberto da Rocha de Serpa Pinto, ülkesi Portekiz adına Afrika'yı iki kez geçer.
1879-82	<i>Jeannette gemisi</i> , Bering Boğazı'ndan Lena'nın ağızına geçer.
1880	İngiliz Benjamin Leigh Smith, Arktik Okyanusu'ndaki Franz Josef Takımadası'nın güney kıyısını araştırır.
1880-82	Fransız Pierre Gabriel Édouard Bonvalot, ülkesi Fransa adına Pamirleri kat eder.
1881-87	Alman Hermann Wilhelm Leopold Ludwig Wissmann, Almanya adına Afrika'yı iki kez geçer ve Kongo'nun sol kollarını keşfeder.
1883	Amerikalı Adolphus Washington Greely'nin Arktik seferinde Amerikalı James Booth Lockwood, Birleşik Devletler adına Grönland'ın kuzey burnu olan 83.23° Kuzeye ulaşır.
1886	Fransız Marie Joseph François Garnier, Mekong'un yatağını araştırır.
1887	İngiliz Sir Francis Edward Younghusband, Pekin'den Keşmir'e seyahat eder.
1887-89	Amerikalı Gazeteci Henry Morton Stanley, Afrika'da Osmanlı devlet adamı Prusyalı Mehmet Emin Paşa Yardım Seferi'ni yürütür ve Pigmeleri ve Ay Dağları'nı keşfeder.
1888	Norveçli Fridtjof Nansen, Grönland'ı doğudan batıya kat eder.

Tablo 3. Keşif Güncesi (Devam)

1888-89	Fransız Louis-Gustave Binger, Nijer'in kıvrımı boyunca ilerler.
1889	Grjmailo kardeşler Türkistan'ın Çin hakimiyetindeki kısmını keşfeder.
1889-90	Fransız Pierre Gabriel Edouard Bonvalot ve Prens Henri d'Orleans Tibet'i boydan boya kat ederler.
1890	Frederik Selous and Leander Starr Jameson, Zimbabve'deki Mashonaland'ı keşfederler.
1890	İskoç asıllı İngiliz Sir William Macgregor, Birleşik Krallık adına Yeni Gine'yi kat eder.
1891-92	Fransız Parfait-Louis Monteil, ülkesi Fransa adına Senegal'den Trablus'a geçer.
1892	Amerikalı Robert Edwin Peary, Grönland'ın bir ada olduğunu kanıtlar.
1893	İngiliz Clement St. George Royds Littledale, Orta Asya'yı dolarır.
1893-97	İsveçli Sven Hedin, Çin hakimiyetindeki Türkistan'ı, Tibet ve Moğolistan'ı araştırır.
1893-97	Norveçli Fridtjof Nansen, <i>Fram gemisiyle</i> Arktik Okyanusu boyunca ilerler ve en kuzeye (86.14° Kuzey) ulaşır.
1894-95	Norveçli Carsten Egeberg Borchgrevink, İngiltere adına Antarktika'yı ziyaret eder.
1894-96	İngiliz Frederick George Jackson, Kuzey Kutbu topraklarında seferlerini gerçekleştirir.
1896	İtalyan Vittoria Bottego, Somali'yi keşfeder.
1896	Amerikalı Arthur Donaldson Smith, Kuzey Kenya'daki Rudolph Gölü'nü araştırır.
1896	Fransız Prens Henri D'Orleans, Tonkin (Vietnam) ve Siyam civarında seyahat eder.
1897	Foa, Güney Afrika'yı güney-kuzey doğultusunda kat eder.
1897	İskoç David Wynford Carnegie, Batı Avustralya'yı güneyden kuzeye geçer.

Cipallo, C. M. (2003). *Fatihler, Korsanlar, Tüccarlar*. (Çev. Tülin Altınova). İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Cowen, N. (2004). *Küresel Tarih*. (Çev. Cem Demirkıran). İstanbul: Akyüz Yayın.

Davies, N. (2006). *Avrupa Tarihi*. (Çev. Burcu Çığman vd.). Ankara: İmge Kitabevi.

Di Pasquale, G. (2015). *Yolculuklar, Araştırmalar ve Keşifler (Ed. Umberto Eco). Ortaçağ-4-Keşifler, Ticaret ilişkileri, Ütopyalar (ss. 440-446)*. (Çev. Leyla Tonguç Basmacı). İstanbul: Alfa Basım.

Du Jourdin, M. M. (1993). *Avrupa ve Deniz*. (Çev. A. Muhittin Kargın). İstanbul: Alfa Yayınları.

Ferro, M. (2002). *Fetihlerden Bağımsızlık Hareketlerine Sömürgecilik Tarihi 13. Yüzyıl-20. Yüzyıl*. (Çev. Muna Cedden). Ankara: İmge Kitabevi.

Grafton, A. (2004). *Yeni Dünyalar Eski Metinler: Geleneğin Gücü ve Keşiflerin Yarattığı Şaşkınlık*. (Çev. Füsun Savcı). İstanbul: Kitap Yayınevi.

Heaton, H. (1985). *Avrupa İktisat Tarihi I*. (Çev. Mehmet Ali Kılıçbay ve Osman Aydoğmuş). Ankara: Teori Yayınları.

İnalçık, H. (2013). *Rönesans Avrupası Türkiye'nin Batı Medeniyetiyle Özdeşleşme Süreci*. 4. Baskı. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Jacobs, J. (1916). *The Story of Geographical Discovery How The World Became Known*. New York and Londra: D. Appleton and Company.

Lee, S. J. (2002). *Avrupa Tarihinden Kesitler (1494-1789)*. (Çev. Ertürk Demirel). Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.

Lewis, B. (1996). *Çatışan Kültürler: Keşifler Çağında Hristiyanlar-Müslümanlar-Yahudiler*. (Çev. Nurettin Elhüseyni). İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

McNeill, W. H. (2002). *Dünya Tarihi*. 6. Baskı. (Çev. Alâeddin Şenel), Ankara: İmge Kitabevi.

McNeill, W. H. (2008). *Avrupa Tarihinin Oluşumu*. (Çev. Yusuf Kaplan). İstanbul: Külliyyat Yayınları.

Musi, A. (2015). *Kolomb Öncesi Deniz Seferleri ve Coğrafi Keşifler (Ed. Umberto Eco). Ortaçağ-4-Keşifler, Ticaret ilişkileri, Ütopyalar (ss. 177-181)*. (Çev. Leyla Tonguç Basmacı). İstanbul: Alfa Basım.

Pirenne, H. (2013). *Ortaçağ Avrupası'nın Ekonomik ve Sosyal Tarihi*. 6. Baskı. (Çev. Uygur Kocabaşoğlu). İstanbul: İletişim Yayınları.

Pointing, C. (2011). *Yeni Bir Bakış Açısıyla Dünya Tarihi*. (Çev. Eşref Bengi Özbilen). İstanbul: Alfa Yayınları.

Roberts, J. M. (2015). *Avrupa Tarihi*. İstanbul: İnkılap Kitabevi Yayını.

Sicilia, R. (2015). *İber Yarımadası (Ed. Umberto Eco). Ortaçağ-4-Keşifler, Ticaret ilişkileri, Ütopyalar (ss. 121-126)*. (Çev. Leyla Tonguç Basmacı). İstanbul: Alfa Basım.

Tanilli, S. (2001). *Yüzyılların Gerçeği ve Mirası III*. 4. Baskı. İstanbul: Adam Yayınları.

Murat HANİLÇE, Doç. Dr., Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi, Taşlıçiftlik Yerleşkesi 60250-Tokat-Türkiye.

ORCID: 0000-0003-0587-9336

E-Posta: murat.hanilce@gop.edu.tr

Murat HANİLÇE

Karadeniz Teknik Üniversitesi Fatih Eğitim Fakültesi Tarih Öğretmenliği Bölümünden mezun oldu (1996). Yüksek lisans derecesini Gaziosmanpaşa Üniversitesinden Yakınçağ Tarihi dalında (2009), doktora derecesini de Gaziosmanpaşa Üniversitesinden Yeniçağ tarihi dalında aldı (2014). Bayburt Üniversitesinde okutman olarak çalışmaya başladı (2009). Gaziosmanpaşa Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümüne öğretim görevlisi olarak atandı (2010). Doçentlik unvanını Yakınçağ Tarihi alanında aldı (2019). Hâlen Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesinde görev yapmaktadır. Temel çalışma alanları kent tarihi, Osmanlı tarihi, Avrupa tarihi, ulaşım ve haberleşme tarihi, seyyahlar ve seyahatnamelerdir